

การวิเคราะห์อุดมการณ์ที่ปรากฏในละครคุณธรรมของไทย บนแพลตฟอร์ม TikTok

An Analysis of Ideologies Presented in Thai Short Moral Dramas on TikTok

วันที่รับบทความ: 4 กันยายน 2568 /วันที่แก้ไขบทความ: 20 กรกฎาคม 2569 /วันที่ตอบรับบทความ: 24 กรกฎาคม 2569

กานต์ เชื้อวงศ์¹
Kan Chuawong

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษารูปแบบของพล็อตการเล่าเรื่องของละครคุณธรรมของไทยบนแพลตฟอร์ม TikTok และ (2) วิเคราะห์อุดมการณ์ที่ปรากฏในละครคุณธรรมของไทยบนแพลตฟอร์ม TikTok โดยใช้การวิเคราะห์ตัวบท (Textual Analysis) จากคลิปละครคุณธรรมจำนวน 20 เรื่อง ของช่อง TikTok ยอดนิยม 4 ช่อง ซึ่งมีผู้ติดตามตั้งแต่ 3 ล้านบัญชีขึ้นไป คัดเลือกวิดีโอที่มีความยาวตั้งแต่ 2 นาที เผยแพร่มากอย่างน้อย 3 เดือน และมียอดถูกใจตั้งแต่ 5,000 ครั้งขึ้นไป วิเคราะห์โครงสร้างการเล่าเรื่องตามทฤษฎีของกุสตาฟ เฟร์ย์แบ็ก และวิเคราะห์อุดมการณ์ตามกรอบแนวคิดของหลุยส์ อัลธุสแซร์

ผลการวิจัยพบพล็อตเรื่องหลัก 4 ประเภท ได้แก่ (1) การเปิดเผยตัวตนเพื่อแก้แค้น (2) การเปิดเผยตัวตนเพื่อเปลี่ยนมุมมอง (3) การเปลี่ยนค่านิยมวัตถุสู่คุณค่าทางจิตใจ และ (4) การเสียสละเพื่อพิสูจน์คุณธรรม อุดมการณ์หลักที่ปรากฏ ได้แก่ ศักดินา ทุนนิยม ชายเป็นใหญ่ อำนาจนิยม บริโภคนิยม และเงินตรานิยม นอกจากนี้ยังพบอุดมการณ์ทางเลือกและอุดมการณ์ต่อต้านที่ตั้งคำถามต่ออุดมการณ์ดังกล่าว อย่างไรก็ตาม แม้ละครจะเปิดพื้นที่ให้อุดมการณ์ทางเลือกและอุดมการณ์ต่อต้านปรากฏขึ้น แต่บทสรุปของเรื่องส่วนใหญ่กลับคลี่คลายความขัดแย้งด้วยการยืนยันอุดมการณ์หลักในฐานะเครื่องมือในการคลี่คลายความขัดแย้ง สะท้อนว่าละครคุณธรรมบน TikTok ยังคงมีส่วนในการผลิตซ้ำอุดมการณ์หลักของสังคม

คำสำคัญ: อุดมการณ์ ละครคุณธรรม TikTok

¹ สาขาวิชานิเทศศาสตร์ดิจิทัล คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี
Communication Arts Program, Faculty of Management Science, Thepsatri Rajabhat University
E-mail address: karn.c@lawasri.tru.ac.th

Abstract

This study aimed to (1) examine the recurring plot patterns of Thai short-form moral dramas on TikTok and (2) analyze the ideologies represented in these dramas. The study employed textual analysis. The sample consisted of 20 Thai short-form moral dramas selected from four popular TikTok channels, each with at least three million followers. The selected videos were at least two minutes in length, had been published for at least three months, and had received no fewer than 5,000 likes. The narrative structures were analyzed using Gustav Freytag's narrative model, while the ideologies were analyzed using Louis Althusser's concept of ideology as an analytical framework.

The findings revealed four recurring plot patterns: (1) revealing one's identity to seek revenge, (2) revealing one's identity to change others' perceptions, (3) shifting from materialistic values to emotional and moral values, and (4) making sacrifices to demonstrate moral virtue. The dominant ideologies identified in the dramas included feudalism, capitalism, patriarchy, authoritarianism, consumerism, and money-oriented ideology. Alternative and oppositional ideologies that questioned these dominant ideologies were also found. However, although the dramas provided space for alternative and oppositional ideologies to emerge, the conclusions of most narratives resolved conflicts by reaffirming dominant ideologies as means of conflict resolution. This suggests that Thai moral dramas on TikTok continue to contribute to the reproduction of dominant social ideologies.

Keywords: Ideology, Short-Form Moral Drama, TikTok

1. หลักการและเหตุผล

สื่อบันเทิงเป็นพื้นที่สำคัญในการถ่ายทอดค่านิยม ความเชื่อ และแบบแผนทางวัฒนธรรมของสังคมมาอย่างยาวนาน ร่องรอยของละครในสื่อโลกตะวันตกสามารถย้อนกลับไปได้ถึงยุคกรีกเมื่อราว 500 ปีก่อนคริสตกาล การแสดงละครถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีการทางศาสนา ก่อนที่รูปแบบของละครจะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของแต่ละยุคสมัย (นพมาศ ศิริกายะ, 2525 อ้างถึงใน สมสุข หินวิมาน, 2558) ต่อมาในยุคกลางของยุโรป ละครถูกใช้เป็นเครื่องมือสั่งสอนและขัดเกลาผู้คนตามหลักศาสนาคริสต์ โดยมักเล่าเรื่องความขัดแย้งระหว่างความดีกับความชั่ว และสรุปบทเรียนว่าผู้กระทำความดีย่อมได้รับผลดี ส่วนผู้กระทำความชั่วย่อมได้รับ

ผลร้าย ในยุคนี้ละครจึงทำหน้าที่ให้ความบันเทิงควบคู่กับการปลูกฝังศีลธรรมแก่ผู้ชม (ณหทัย ใจดี และรัตนวดี เศรษฐจิตร, 2566)

จุดเปลี่ยนสำคัญของละครเริ่มขึ้นเมื่อสื่อวิทยุและโทรทัศน์แพร่หลายเข้าสู่ชีวิตประจำวันของผู้คนในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 ละครเปลี่ยนจากการแสดงในพื้นที่สาธารณะเข้าสู่การเป็นความบันเทิงภายในครัวเรือน เมื่อกลุ่มแม่บ้านเริ่มใช้ละครโทรทัศน์เป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจเพื่อหลบหลีกจากภาระงานบ้านในเวลากลางวัน บรรดาผู้สนับสนุนรายการจึงมักเป็นบริษัทผู้ผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคในครัวเรือน เช่น สบู่ ผงซักฟอก ยาสีฟัน และแชมพู ละครประเภทนี้จึงถูกเรียกด้วยคำกึ่งล้อเลียนว่า “soap opera” หรือ “อุปรากรสบู่” ที่มีนัยว่าละครประเภทนี้ไม่ใช่ศิลปะชั้นสูงส่งแบบอุปรากรจริง ๆ แต่เป็นเพียงความบันเทิงเพื่อการพาณิชย์เท่านั้น (สมสุข หินวิมาน, 2558)

ในบริบทของประเทศไทย ละครโทรทัศน์ได้พัฒนาขึ้นพร้อมกับการขยายตัวของกิจการโทรทัศน์ ช่วงเวลาไพรม์ไทม์ (prime time) ซึ่งมีผู้ชมรับชมมากที่สุดมักถูกจัดสรรให้แก่รายการละคร ทำให้ละครเป็นทั้งช่วงเวลาแห่งความบันเทิงร่วมกันของสมาชิกในบ้านและพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ชีวิตของตัวละครเข้ามาบรรจบกับชีวิตของผู้ชม นอกจากนี้ละครยังทำหน้าที่เป็นโลกสัญลักษณ์ที่นำเรื่องแต่งและจินตนาการมาเชื่อมโยงกับความเป็นจริง จึงเป็นเสมือนพื้นที่อบรมบ่มเพาะที่ทำให้ผู้ชมเรียนรู้ค่านิยม ธรรมเนียมปฏิบัติ และแบบแผนของการเป็น “คนดี” ผ่านชีวิตและชะตากรรมของตัวละคร (สมสุข หินวิมาน, 2561)

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาความหมายของคนดีในละครปรากฏอย่างเด่นชัดในละครแนวส่งเสริมคุณธรรม ซึ่งมีลักษณะเป็นละครสั้นจบในตอน ความยาวประมาณตอนละ 40 นาที มีเนื้อหามุ่งส่งเสริมความดี คุณธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม อย่างไรก็ตามละครประเภทนี้โดยมากมิได้ถูกจัดให้ออกอากาศในช่วงเวลาไพรม์ไทม์ แต่มักปรากฏในช่วงเวลาอื่น ๆ ที่มีผู้ชมเฉพาะกลุ่ม ตัวอย่างละครแนวนี้นี้ได้แก่ ละครชุด “บันทึกกรรม” ซึ่งออกอากาศระหว่าง พ.ศ. 2552–2559 ทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 รายการ “กรรมลิขิต” ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 ละครชุด “ฟ้ามีตา” ซึ่งออกอากาศทางช่อง 7HD มาตั้งแต่ พ.ศ. 2550 และละครชุด “พิภพมัจจุราช” ซึ่งกลับมาออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 ใน พ.ศ. 2567 ละครเหล่านี้ทำหน้าที่สืบทอดคุณธรรมความดีผ่านรูปแบบละครโทรทัศน์ ซึ่งถูกนำเสนอให้เหมาะสมกับเงื่อนไขของสื่อและการรับชมในแต่ละยุคสมัย

เมื่อเข้าสู่ยุคดิจิทัลที่สื่อสังคมออนไลน์มีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวัน TikTok ได้ก้าวขึ้นมาเป็นแพลตฟอร์มที่ได้รับความนิยมอย่างสูงโดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ของประเทศไทย ข้อมูลในเดือนมกราคม พ.ศ. 2567 ระบุว่า ประเทศไทยมีจำนวนผู้ใช้ TikTok มากเป็นอันดับที่ 9 ของโลกและอันดับที่ 5 ของเอเชีย (สปริงนิวส์, 2567) นอกจากนี้รายงาน Digital 2024 Thailand ยังระบุว่า ประเทศไทยมีผู้ใช้ TikTok ที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไปจำนวนถึง 44.38 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 75.8 ของประชากรวัยผู้ใหญ่ และเป็นร้อยละ 70.2 ของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตทั้งหมด

ในประเทศ (Kemp, 2024) ความนิยมของแพลตฟอร์ม TikTok ได้เปิดทางให้ละครแนวส่งเสริมคุณธรรมกลับมาปรากฏและแพร่หลายอีกครั้งในรูปแบบของ “ละครคุณธรรม” บนแพลตฟอร์ม TikTok ซึ่งเป็นพื้นที่ใหม่สำหรับการเผยแพร่เนื้อหาในรูปแบบวิดีโอสั้น ผู้ชมสามารถรับชมได้ง่ายทุกที่ทุกเวลาผ่านอุปกรณ์สมาร์ตโฟน รูปแบบการดำเนินเรื่องเน้นการสะท้อนชีวิตประจำวัน มีบทละครที่สั้นเรียบง่ายแต่มีจุดพลิกผันที่น่าสนใจ ส่วนสำคัญคือมีแง่คิดทางคุณธรรมและคติสอนใจเป็นบทสรุปของเรื่อง กระบวนการผลิตมีความกระชับ ใช้ทรัพยากรและขั้นตอนการผลิตน้อยกว่าละครโทรทัศน์ จากงานศึกษาของณัททัย ใจดี และอาทิตยา ทรัพย์สินวิวัฒน์ (2568) พบว่า ผู้ชมละครคุณธรรมมักจะเลือกรับชมในช่วงเวลาผ่อนคลาย เช่น หลังเลิกงานหรือก่อนนอน เพราะเนื้อหาที่สั้น กระชับ เข้าใจง่าย เหมาะกับการดูเพื่อพักผ่อน อีกทั้งการมีส่วนร่วมกับเนื้อหา เช่น กดไลก์ แสดงความคิดเห็น หรือกดติดตาม ยังช่วยให้ผู้ชมรู้สึกผูกพันและอยากติดตาม

ด้วยความนิยมและการเข้าถึงได้ง่ายของ TikTok ละครคุณธรรมที่เผยแพร่บนแพลตฟอร์ม TikTok จึงอาจมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดและผลิตซ้ำอุดมการณ์บางประการในสังคมไทย แม้ว่าการศึกษาดูมการณ์ในสื่อบันเทิงไทยจะดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง แต่งานวิจัยส่วนใหญ่มุ่งศึกษาว่าอุดมการณ์ใดปรากฏอยู่ในสื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะละครโทรทัศน์ ซึ่งเมื่อพิจารณาจากละครคุณธรรมในแพลตฟอร์ม TikTok ที่มีทั้งข้อจำกัดด้านเวลาในการนำเสนอที่น้อยกว่าละครโทรทัศน์หลายเท่าตัว การดำเนินเรื่องที่รวบรัด ประกอบกับรูปแบบการเผยแพร่ละครบน TikTok ที่มีได้ขึ้นอยู่กับการพิจารณาของสถานี รวมถึงระบบคัดเลือกและจัดลำดับเนื้อหาของแพลตฟอร์มทำให้ปรากฏการณ์ละครคุณธรรมบน TikTok อาจมิได้เป็นเพียงการย้ายพื้นที่จากโทรทัศน์สู่สื่อดิจิทัลเท่านั้น แต่อาจทำให้รูปแบบการเล่าเรื่องและกลไกการผลิตซ้ำอุดมการณ์เปลี่ยนแปลงตามไปด้วยจากคุณลักษณะเฉพาะของ TikTok ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาว่าละครคุณธรรมของไทยบนแพลตฟอร์ม TikTok มีรูปแบบพล็อตการเล่าเรื่องอย่างไร และมีอุดมการณ์ใดบ้างที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหา เพื่อทำความเข้าใจการนำเสนอและการผลิตซ้ำความหมายทางสังคมผ่านละครคุณธรรมในบริบทของสื่อดิจิทัล

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบของพล็อตการเล่าเรื่องของละครคุณธรรมของไทยบนแพลตฟอร์ม TikTok
2. เพื่อวิเคราะห์อุดมการณ์ที่ปรากฏในละครคุณธรรมของไทยบนแพลตฟอร์ม TikTok

3. การทบทวนวรรณกรรม

งานวิจัยนี้มีเป้าหมายเพื่อวิเคราะห์อุดมการณ์ที่ปรากฏในละครคุณธรรมของไทยบนแพลตฟอร์ม TikTok โดยใช้แนวคิดทางสังคมศาสตร์และสื่อสารศึกษามาทำความเข้าใจกลไกการสร้างความหมายและการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ผ่านสื่อรูปแบบใหม่ โดยมีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องดังนี้

3.1 ทฤษฎีเรื่องอุดมการณ์ ทฤษฎีเรื่องอุดมการณ์เป็นหัวใจหลักของงานวิจัยนี้ โดยอาศัยกรอบคิดของ หลุยส์ อัลธุสแซร์ (Louis Althusser) นักวิชาการมาร์กซิสต์สายโครงสร้าง ซึ่งเสนอว่าอุดมการณ์ไม่ใช่เพียงความคิดหรืออุดมคติ แต่คือ “ปฏิบัติการทางอุดมการณ์” (ideological practice) ที่แฝงอยู่ในกิจวัตรประจำวันของมนุษย์ เช่น การดูโทรทัศน์ การเลือกเสื้อผ้า หรือการใช้ภาษา โดยปฏิบัติการนี้จะทำหน้าที่ครอบงำจิตสำนึกของปัจเจกอย่างแนบเนียนและทำให้ปัจเจกรู้สึกว่าสิ่งที่ตนทำเป็นเรื่องธรรมชาติ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551)

โคลด เลวี-สเตร้าส์ (Claude Lévi-Strauss) นักมานุษยวิทยาสายโครงสร้างนิยมเคยเสนอว่าเรื่องเล่าและภาษาของมนุษย์ถูกกำหนดโดย “โครงสร้าง” ที่แฝงอยู่ภายใน ซึ่งหนึ่งในกลไกสำคัญของโครงสร้างนี้คือ ความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้าม (binary oppositions) เช่น พระเอก/ผู้ร้าย เทวดา/ปีศาจ ความดี/ความชั่ว เป็นต้น คู่ตรงข้ามเหล่านี้ทำให้เรื่องเล่าสามารถสื่อความหมายได้อย่างเป็นระบบ (สุรางค์ จันทวานิช, 2557) ต่อมาหลุยส์ อัลธุสแซร์ (Louis Althusser) ได้นำมุมมองเชิงโครงสร้างมาประยุกต์ใช้อธิบายการทำงานของอุดมการณ์ โดยชี้ว่าความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้ามไม่เพียงแต่ทำหน้าที่ในระดับโครงสร้างทางภาษา แต่ยังเป็นกลยุทธ์สำคัญที่อุดมการณ์ใช้ในการจัดลำดับคุณค่า และผลิตซ้ำโครงสร้างอำนาจในสังคม กล่าวคือ แต่ละขั้วของความสัมพันธ์ไม่ได้มีสถานะเท่าเทียมกัน แต่ถูกกำกับด้วยการตัดสินคุณค่าทำให้ขั้วหนึ่งถูกยกสูงกว่าอีกขั้วหนึ่งอยู่เสมอ นอกจากนี้อัลธุสแซร์ยังเสนอว่าอุดมการณ์ผลิตซ้ำผ่านสถาบันทางอุดมการณ์ของรัฐ (Ideological State Apparatuses: ISAs) เช่น ครอบครัว โรงเรียน ศาสนา และสื่อมวลชน สถาบันเหล่านี้ทำงานร่วมกันเพื่อรักษาระบบทุนนิยมและสร้างความยอมรับต่อโครงสร้างทางอำนาจโดยไม่ต้องใช้ความรุนแรง

กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2551) จำแนกการทำงานของอุดมการณ์ไว้ 4 ด้าน คือ (1) การทำให้ดูเหมือนเป็นธรรมชาติ (Naturalisation) (2) การผสมระหว่างความจริงกับจินตนาการ (3) การสร้างโครงสร้างความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้าม (binary oppositions) และกำหนดชั้นคุณค่า (hierarchy of values) และ (4) การผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ผ่านสื่อ สถาบัน และชีวิตประจำวัน

นอกจากนี้ อุดมการณ์ยังสามารถแบ่งตามหน้าที่ต่อโครงสร้างอำนาจ ได้แก่ (1) อุดมการณ์หลัก (Dominant Ideology) อุดมการณ์ของชนชั้นปกครอง (2) อุดมการณ์ทางเลือก (Alternative Ideology) อุดมการณ์ที่ประนีประนอมกับอุดมการณ์หลัก (3) อุดมการณ์ต่อต้าน (Oppositional Ideology) อุดมการณ์ที่ท้าทายโครงสร้างเดิม

จากการทบทวนแนวคิดเรื่องอุดมการณ์ข้างต้น งานวิจัยนี้จึงนำแนวคิดเรื่องการปฏิบัติการทางอุดมการณ์ของอัลธุสแซร์มาใช้เพื่อวิเคราะห์ว่า ละครคุณธรรมบน TikTok ทำให้อุดมการณ์ชุดต่าง ๆ ปรากฏอย่างไร เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 ซึ่งมุ่งวิเคราะห์อุดมการณ์ที่ปรากฏในละครคุณธรรมของไทยบนแพลตฟอร์ม TikTok

3.2 ประเภทของอุดมการณ์ การจัดประเภทของกลุ่มอุดมการณ์ ผู้วิจัยนำแนวทางในการศึกษาอุดมการณ์ของ พิมพร สุนทรวิริยกุล (2551) ที่จัดแบ่งกลุ่มอุดมการณ์ที่พบมากในสังคมไทย ดังนี้

1) กลุ่มอุดมการณ์ทางการเมือง ได้แก่ (1) อุดมการณ์ประชาธิปไตย (Democracy) (2) อุดมการณ์อำนาจนิยม (Authoritarianism) (3) อุดมการณ์ราชาธิปไตย (Monarchy) (4) อุดมการณ์ชาตินิยม (Nationalism)

2) กลุ่มอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจ (Economic Ideology) เป็นเรื่องเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายแจก การบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ของชุมชน ได้แก่ (1) อุดมการณ์ทุนนิยม (Capitalism) (2) อุดมการณ์บริโภคนิยม (Consumerism) (3) อุดมการณ์วัตถุนิยม (Materialism) (4) อุดมการณ์เงินตรานิยม (Moneyism) (5) อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียง (Self-Sufficiency Economy Ideology)

3) อุดมการณ์ทางสังคม และวัฒนธรรม (Social and Cultural Ideology) เป็นเรื่องเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การดำเนินชีวิตประจำวันตามความเชื่อระเบียบ ประเพณีและวัฒนธรรมของคนในชุมชน ได้แก่ (1) อุดมการณ์ศักดินา (Feudalism) (2) อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) (3) อุดมการณ์พุทธศาสนา (Buddhism) (4) อุดมการณ์ไสยศาสตร์ (Occultism) (5) อุดมการณ์ท้องถิ่นนิยม (Localism) (6) อุดมการณ์ธรรมชาตินิยม (Naturalism)

การจำแนกประเภทอุดมการณ์ดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นแนวทางเบื้องต้นในการระบุดูชุดความคิดและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ปรากฏในละคร จากนั้นจึงพิจารณาต่อว่าอุดมการณ์แต่ละชุดทำหน้าที่เป็นอุดมการณ์หลัก อุดมการณ์ทางเลือก หรืออุดมการณ์ต่อต้านในบริบทของเรื่องเล่านั้นอย่างไร ช่วยให้การวิเคราะห์สามารถอธิบายการต่อรองระหว่างอุดมการณ์ชุดต่าง ๆ ภายในละครได้เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

3.3 ทฤษฎีเกี่ยวกับการเล่าเรื่อง (Narrative Theory) การวิเคราะห์ละครในเชิงอุดมการณ์จำเป็นต้องอาศัยแนวคิดเรื่องการเล่าเรื่อง โดยเฉพาะทฤษฎีของ กุสตาฟ เฟรย์แท็ก (Gustav Freytag) (อ้างถึงใน ขจิตขวัญ กิจวิสาละ, 2564) ที่เสนอโครงสร้างเรื่องเล่า 5 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การเริ่มเรื่อง (Exposition) (2) การพัฒนาเหตุการณ์ (Rising Action) (3) ภาวะวิกฤติ (Climax) (4) ภาวะคลี่คลาย (Falling Action) และ (5) การยุติของเรื่องราว (Ending) องค์ประกอบสำคัญในการเล่าเรื่องที่น่ามาวิเคราะห์ ได้แก่ ตัวละคร (ฝ่ายดี-ฝ่ายร้าย) ความขัดแย้ง ฉาก แก่นเรื่อง

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับการเล่าเรื่อง พบว่าโครงสร้างเรื่องมิได้เป็นศิลปะเพื่อสร้างความสนุกสนานเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการจัดระเบียบความหมายและกำหนดทิศทางทางศีลธรรมของผู้ชม งานวิจัยนี้จึงนำแนวคิดการเล่าเรื่องของกุสตาฟ เฟรย์แท็ก (Gustav Freytag) มาใช้วิเคราะห์รูปแบบของพล็อตของละครคุณธรรม เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และ

ใช้ผลการวิเคราะห์ดังกล่าวเป็นฐานสำหรับอธิบายต่อไปว่าโครงสร้างเรื่องแต่ละรูปแบบทำหน้าที่ผลิตซ้ำหรือต่อรองกับอุดมการณ์ใดตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

3.4 แนวคิดเกี่ยวกับละครโทรทัศน์ ละครโทรทัศน์มิได้เป็นเพียงสื่อเพื่อความบันเทิง หากยังเป็นพื้นที่สำคัญในการสร้าง ถ่ายทอด และผลิตซ้ำความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม สมสุข หินวิมาน (2561) อธิบายว่า ละครโทรทัศน์มีบทบาทสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ คือ (1) ละครโทรทัศน์เป็น “โลกสัญลักษณ์” (symbolic world) ที่ผูกเรื่องราวจากเรื่องแต่งและจินตนาการ (fiction and imagination) เพื่อให้ผู้ชมได้ทบทวนความเป็นจริงที่รายล้อมชีวิต ดังวลีที่ว่า “ดูละครแล้วก็ต้องย้อนกลับมาดูตัว” (2) ละครโทรทัศน์เป็นพื้นที่ของการอบรมบ่มเพาะ (cultivation) และปลูกฝังขัดเกลาให้บุคคลกลายเป็น “คนดี” ของระบบ โดยเฉพาะบทสรุปของเรื่องที่มีก่นเสนออุทาหรณ์ว่าผู้กระทำความผิดย่อมได้รับผลดีขณะที่ผู้กระทำความผิดย่อมได้รับผลจากการกระทำของตน และ (3) ละครโทรทัศน์เป็นสถาบันที่ผลิตและผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม (cultural production and reproduction) ผ่านภาพ เสียง และเรื่องเล่าที่ถูกนำเสนอและสั่งสมอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นประสบการณ์ร่วมกันของผู้คน (shared experiences) และตกผลึกเป็น “โครงสร้างแห่งความรู้สึกร่วม”

ในด้านการถ่ายทอดอุดมการณ์ กาญจนา แก้วเทพ (2545) อธิบายว่า ละครโทรทัศน์ได้เปรียบกว่าสถาบันถ่ายทอดอุดมการณ์ประเภทอื่น เนื่องจากผู้ชมเข้ามารับชมด้วยความสมัครใจ และรับรู้ว่าเป็นเรื่องของความบันเทิงที่ดึงดูดใจ การถ่ายทอดอุดมการณ์จึงสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้รูปแบบจะเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา แต่ข่าวสารหรือแก่นแท้ที่ละครโทรทัศน์สื่อแก่ผู้ชมกลับเปลี่ยนแปลงน้อยมาก โดยละครยังคงทำหน้าที่ถ่ายทอด “อุดมการณ์หลัก” (dominant ideology) ซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปของสังคม ผ่านเรื่องราวเกี่ยวกับความรัก หน้าที่ต่อครอบครัว และความสัมพันธ์เชิงคู่สว ซึ่งในละครโทรทัศน์มีการบรรจุอุดมการณ์หลายประเภท ได้แก่ อุดมการณ์ศักดินา อุดมการณ์ทุนนิยม อุดมการณ์เรื่องคุณค่าของแต่ละเพศ และความสัมพันธ์ระหว่างเพศ อุดมการณ์ชาตินิยม อุดมการณ์เกี่ยวกับการใช้ความรุนแรง และอุดมการณ์แห่งไสยศาสตร์

สอดคล้องกับแซ มังกรวงษ์ (2558) ที่พบว่า โครงสร้างเนื้อหาหลักของละครโทรทัศน์ไทยมักดำเนินเรื่องผ่านความรักระหว่างชายหญิง และประกอบสร้างความหมายผ่านอุดมการณ์ 3 ชุด ได้แก่ (1) อุดมการณ์ศักดินา ซึ่งปรากฏผ่านชนชั้นทางชาติกำเนิดและทรัพย์สินเงินทอง (2) อุดมการณ์ศักดา ซึ่งปรากฏผ่านการที่ผู้มีชนชั้นเหนือกว่ากระทำต่อผู้ด้อยกว่าในรูปของความรัก ความเกลียดชัง และการโอ้อวดฐานะ และ (3) อุดมการณ์ศักดิ์ศรี ซึ่งปรากฏผ่านความดีงาม คุณค่าทางจิตใจ และการยึดมั่นในความเชื่อของตนเอง อุดมการณ์เหล่านี้ถูกผลิตซ้ำในรูปแบบและความหมายเดิมอย่างต่อเนื่อง โดยโครงสร้างเดิมสามารถถูกรื้อและประกอบขึ้นใหม่ให้ร่วมสมัยผ่านการเปลี่ยนแปลงตัวละคร บริบท หรือความหมายของเรื่อง

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับละครโทรทัศน์ งานวิจัยนี้ได้นำแนวคิดข้างต้นมาใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์ว่า อุดมการณ์ที่เคยปรากฏในละครโทรทัศน์ได้รับการสืบทอด ปรับเปลี่ยน หรือนำเสนอในละครคุณธรรมบนแพลตฟอร์ม TikTok อย่างไร เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 ซึ่งมุ่งวิเคราะห์อุดมการณ์ที่ปรากฏในละครคุณธรรมของไทยบนแพลตฟอร์ม TikTok

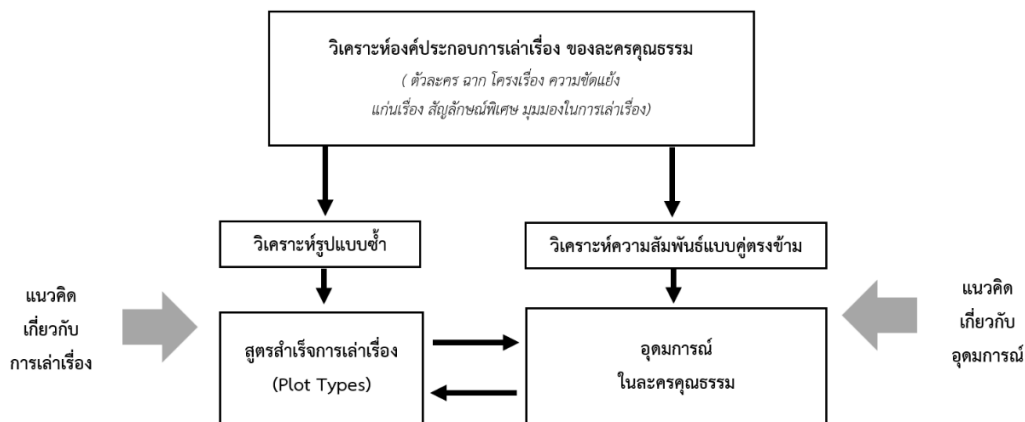
3.5 แนวคิดเกี่ยวกับ Micro-Dramas และละครคุณธรรม ละครสั้น (Micro-Dramas) ได้รับความนิยมอย่างมากในโลกโซเชียล โดยเฉพาะบนแพลตฟอร์ม Douyin ในประเทศจีน ซึ่งเนื้อหาของละครเหล่านี้มักเป็นเรื่องสั้นที่กระชับ ดึงดูดความสนใจด้วยการหักมุม และสามารถเข้าถึงผู้ชมได้ง่าย เนื่องจากแพลตฟอร์มวิดีโอสั้นทำให้ผู้ใช้สามารถรับชมได้ทุกที่ทุกเวลา ปัจจัยที่ทำให้อุตสาหกรรมละครสั้นจีนเติบโตคือ ต้นทุนการผลิตที่ต่ำและผลิตได้ในเวลาอันสั้นทำให้ผู้ผลิตสามารถสร้างเนื้อหาจำนวนมากได้อย่างรวดเร็ว (ธีรพล บัวกระโทก, 2567)

ละครคุณธรรมของไทยบนแพลตฟอร์ม TikTok เป็นรูปแบบหนึ่งของละครสั้น (Micro-Dramas) คล้ายกับของจีน เนื้อเรื่องเน้นความสั้นกระชับ มีจุดหักมุมตอนจบและแฝงข้อคิดทางคุณธรรม งานของณัททัย ใจดี และรัตนวดี เศรษฐจิตร (2566) อธิบายว่าละครคุณธรรม TikTok มีลักษณะเฉพาะ ได้แก่ เป็นคลิปวิดีโอสั้นที่ขั้นตอนผลิตไม่ซับซ้อนและเข้าถึงผู้ชมได้สะดวก ใช้คนธรรมดาแสดง และเสนอคติสอนใจเชิงคุณธรรมอย่างตรงไปตรงมา

นอกจากนี้ละครสั้นบน TikTok ยังอยู่ภายใต้ระบบแนะนำเนื้อหาของแพลตฟอร์มซึ่งทำหน้าที่รวบรวมข้อมูลพฤติกรรมของผู้ใช้งาน เช่น การกดถูกใจ การแชร์ การติดตาม และพฤติกรรมที่เกิดขึ้นระหว่างการรับชม เช่น ระยะเวลารับชม การดูจนจบ การดูซ้ำ หรือการหยุดเลื่อนหน้าจอ นำมาใช้สร้างแบบจำลองความสนใจ เพื่อคัดเลือกและจัดลำดับเนื้อหาให้สอดคล้องกับพฤติกรรมของผู้ใช้แต่ละราย (วรพล มะโนสร้อย และคณะ, 2569) กลไกดังกล่าวทำให้ผู้ใช้สามารถพบเห็นเนื้อหาได้แม้ไม่ได้ติดตามผู้ผลิตหรือค้นหาเนื้อหานั้นโดยตรง นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของผู้ชมทำให้ผู้ชมมิได้อยู่ในฐานะผู้รับสารเพียงฝ่ายเดียว แต่เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการหมุนเวียนของเนื้อหาบนแพลตฟอร์มด้วย

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า แม้งานศึกษาที่ผ่านมาจะอธิบายอุดมการณ์ผ่านสื่อโทรทัศน์ แต่ยังขาดการอธิบายว่ากลไกดังกล่าวทำงานอย่างไรในละครสั้นบนแพลตฟอร์ม TikTok ซึ่งมีข้อจำกัดด้านเวลาและอาศัยการเผยแพร่ผ่านระบบอัลกอริทึม ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงนำทฤษฎีเรื่องอุดมการณ์ของหลุยส์ อัลธุสเซอร์ (Louis Althusser) มาผสมผสานกับทฤษฎีเกี่ยวกับการเล่าเรื่อง (Narrative Theory) เพื่อวิเคราะห์การผลิตซ้ำอุดมการณ์ในละครคุณธรรมบน TikTok เพื่ออธิบายว่าอุดมการณ์เหล่านั้นถูกประกอบสร้าง ถ่ายทอด ผลิตซ้ำ ตลอดจนถูกต่อรองหรือท้าทายผ่านการเล่าเรื่องของละครคุณธรรมบนแพลตฟอร์ม TikTok อย่างไร

4. กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี

5. ระเบียบวิธีวิจัย

5.1 การคัดเลือกหน่วยที่ใช้ในการศึกษา

1) การเลือกช่อง TikTok ของผู้ผลิต เนื่องจากละครคุณธรรมบน TikTok มีผู้ผลิตหลากหลายราย ผู้วิจัยจึงอาศัยวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบจำเพาะเจาะจง (purposive sampling) โดยพิจารณาจากการเป็นช่อง TikTok ผลิตในประเทศไทยและใช้ภาษาไทยเป็นหลัก มีระยะเวลาในการเผยแพร่มากกว่า 2 ปี มีผู้ติดตาม 3 ล้านคนขึ้นไป สามารถสืบค้นย้อนหลังได้ และเผยแพร่เนื้อหาเป็นละครสั้นซึ่งมีเนื้อหาที่จะเอื้อต่อการตอบปัญหาการวิจัยอย่างชัดเจน จากเกณฑ์ดังกล่าวผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างช่องผู้ผลิตละครคุณธรรมมาได้จำนวน 4 ช่องผู้ผลิต ได้แก่ 1) ช่อง A 2) ช่อง B 3) ช่อง C และ 4) ช่อง D

2) การเลือกตัวบทละคร ตัวบทที่นำมาวิเคราะห์มีเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้ (1) ด้านเนื้อหา เลือกวิดีโอที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับ ความดี ความชั่ว ความยุติธรรม ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู หรือการสอดแทรกข้อคิดทางคุณธรรมผ่านสถานการณ์ต่าง ๆ (2) ด้านความยาว เลือกวิดีโอที่มีความยาวตั้งแต่ 2 นาทีขึ้นไป เพื่อให้มีเนื้อหาเพียงพอสำหรับการวิเคราะห์โครงเรื่อง ตัวละคร ความขัดแย้ง และอุดมการณ์ (3) ด้านระยะเวลาการเผยแพร่ เลือกวิดีโอที่เผยแพร่มาแล้วไม่น้อยกว่า 3 เดือน เพื่อให้เนื้อหามีระยะเวลาในการเข้าถึงผู้ชม และ (4) ด้านการมีส่วนร่วมของผู้ชม เลือกวิดีโอที่มียอดกตัญญูตั้งแต่ 5,000 ครั้งขึ้นไป เพื่อใช้เป็นเกณฑ์สะท้อนระดับความสนใจที่เนื้อหาได้รับจากผู้ชมบนแพลตฟอร์ม ผู้วิจัยคัดเลือกละครคุณธรรมจากช่องผู้ผลิตทั้ง 4 ช่อง ได้ช่องละ 5 เรื่อง รวมทั้งสิ้น 20 เรื่อง จำนวนตัวบทดังกล่าวกำหนดขึ้นโดยคำนึงถึงความครอบคลุมของผู้ผลิต ความสมดุลของข้อมูล และความเหมาะสมต่อการวิเคราะห์

5.2 เครื่องมือวิจัย

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลและบันทึกลงในแบบวิเคราะห์เนื้อหาละครคุณธรรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ประกอบด้วยประเด็นสำหรับวิเคราะห์พล็อตเรื่อง ความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้าม และอุดมการณ์ที่ปรากฏในละคร

5.3 การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยนี้ใช้แนวทางการวิเคราะห์ตัวบท (Textual Analysis) ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการรับชมตัวบทละครแต่ละเรื่องอย่างละเอียดและจดบันทึกข้อมูลสำคัญ ได้แก่ เรื่องย่อ ลำดับเหตุการณ์ ฉาก ตัวละคร ความขัดแย้ง บทสนทนา และบทสรุปของเรื่อง จากนั้นนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ เปรียบเทียบ และวิเคราะห์แบบแผนที่ปรากฏร่วมกัน เพื่ออธิบายโครงสร้างการเล่าเรื่องและอุดมการณ์ที่ถูกนำเสนอและผลิตซ้ำผ่านละครคุณธรรมบนแพลตฟอร์มดังกล่าว โดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 การวิเคราะห์พล็อตเรื่อง ผู้วิจัยวิเคราะห์พล็อตเรื่องตามแนวทางของ กุสตาฟ เฟรย์แท็ก (Gustav Freytag) (อ้างถึงใน ขจิตขวีญู กิจวิสาละ, 2564) โดยพิจารณาองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ โครงเรื่อง (plot) ตัวละคร (character) ความขัดแย้ง (conflict) และแก่นเรื่อง (theme) รวมทั้งพิจารณาลำดับการดำเนินเรื่องและการคลี่คลายความขัดแย้ง จากนั้นจึงเปรียบเทียบตัวบททั้งหมดเพื่อค้นหารูปแบบการเล่าเรื่องที่ถูกนำมาใช้ซ้ำ และจัดกลุ่มเป็นพล็อตหรือสูตรสำเร็จของละครคุณธรรมบน TikTok

ระดับที่ 2 การวิเคราะห์อุดมการณ์ ผู้วิจัยนำข้อมูลจากตัวบทและผลการวิเคราะห์พล็อตเรื่องมาวิเคราะห์อุดมการณ์โดยใช้แนวคิดเรื่องอุดมการณ์ของหลุยส์ อัลธุสแซร์เป็นกรอบหลัก ร่วมกับแนวทางการวิเคราะห์การทำงานของอุดมการณ์ของกาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2551) โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้าม การจัดลำดับคุณค่า การผลิตซ้ำอุดมการณ์ เพื่อค้นหาว่าตัวบทส่งเสริม ต่อรอง หรือต่อต้านอุดมการณ์ชุดใด และอุดมการณ์เหล่านั้นสัมพันธ์กับโครงสร้างอำนาจอย่างไร

สำหรับการตรวจสอบความเพียงพอของข้อมูล ผู้วิจัยพิจารณาความอึดตัวของเนื้อหา ควบคู่ไปกับการวิเคราะห์ เมื่อวิเคราะห์ตัวบทในช่วงท้ายของกลุ่มตัวอย่าง พบว่าโครงเรื่อง ลักษณะตัวละคร ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และชุดอุดมการณ์ที่ปรากฏเริ่มมีลักษณะซ้ำกับข้อมูลที่วิเคราะห์ก่อนหน้านี้ โดยไม่พบพล็อตหรือชุดอุดมการณ์หลักประเภทใหม่เพิ่มเติม ผู้วิจัยจึงพิจารณาว่าข้อมูลจากละครจำนวน 20 เรื่องมีความอึดตัวและมีความเพียงพอสำหรับตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้

6. ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ละครคุณธรรมบนแพลตฟอร์ม TikTok เผยให้เห็นข้อค้นพบที่สำคัญ ดังนี้

6.1 รูปแบบของพล็อตการเล่าเรื่องในละครคุณธรรมของไทยบนแพลตฟอร์ม

TikTok

ละครคุณธรรมที่ใช้เป็นกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ใช้โครงสร้างการเล่าเรื่องแบบแบ่งช่วงตัวละครเป็นฝ่ายดีและฝ่ายร้ายชัดเจน ซึ่งช่วยให้ความขัดแย้งและจุดยืนทางคุณธรรมของตัวละครถูกนำเสนออย่างกระชับ จากการวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ พบว่าโครงสร้างเรื่องของละครเกือบทุกเรื่องมีโครงสร้างเรื่องเล่าอย่างน้อย 5 ขั้นตอน สอดคล้องกับพีระมิดของกุสตาฟ เฟรย์แท็ก (Freytag's Pyramid) และพบรูปแบบของพล็อตเรื่องที่ถูกนำมาใช้ซ้ำ 4 รูปแบบ ดังนี้

1) การเปิดเผยตัวตนเพื่อแก้แค้น พล็อตเรื่องแบบ “การเปิดเผยตัวตนเพื่อแก้แค้น” พบจำนวน 7 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 35 ของกลุ่มตัวอย่าง มีลักษณะการดำเนินเรื่องที่เริ่มต้นจากตัวละครซึ่งถูกดูถูกหรือถูกกดขี่จากการมีสถานะทางสังคมที่ด้อยกว่า หรือมีภาพลักษณ์ที่ไม่น่าประทับใจ ต่อมาเมื่อเรื่องดำเนินไปถึงภาวะวิกฤต ตัวละครจะเปิดเผยสถานะที่แท้จริงของตนเอง เช่น การเป็นประธานบริษัท เป็นชนชั้นสูงหรือเศรษฐี และจบลงด้วยการลงโทษหรือแก้แค้นผู้กระทำผิด

ในคณิละครหลายเรื่องเล่าเรื่องตัวละครเอกที่ปิดบังสถานะอันสูงส่งของตนเองเพื่อทดสอบจิตใจผู้อื่น เป็นการเสนอความเชื่อที่ว่า “คุณธรรมที่แท้จริงจะปรากฏได้เมื่อคนผู้นั้นปราศจากอำนาจ” แต่ในขณะเดียวกันเส้นเรื่องกลับดูย้อนแย้ง เมื่อตัวละครเอกเปิดเผยสถานะที่แท้จริงในตอนจบและกลับเป็นผู้ใช้อำนาจนั้นเพื่อแก้แค้นเสียเอง เป็นการยืนยันว่าการมีอำนาจเท่านั้นทำให้บุคคลสามารถคงความยุติธรรมได้ จึงเปิดพื้นที่ให้ตีความได้ว่าการใช้อำนาจเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างความยุติธรรม

2) การเปิดเผยตัวตนเพื่อเปลี่ยนมุมมอง พบจำนวน 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 15 ของกลุ่มตัวอย่าง ลักษณะการนำเสนอตัวละครที่ถูกตัดสินคุณค่าจากภาพลักษณ์ภายนอก เช่น การแต่งกายที่ดูโทรมหรือมีลักษณะคล้ายคนยากจน ก่อนจะเปิดเผยตัวตนที่แท้จริงในตอนท้ายว่าเป็นผู้ร่ำรวย มีสถานะทางสังคมสูง หรือเป็นชนชั้นสูง เพื่อเสนอข้อคิดที่ไม่ควรตัดสินบุคคลจากภาพลักษณ์ภายนอก เป็นการสะท้อนอุดมการณ์ต่อต้านวัตถุนิยมและอุดมการณ์ต่อต้านศักดินาหรือการแบ่งชนชั้น

อย่างไรก็ตาม การเปิดเผยว่าตัวละครที่ถูกดูถูกมาตลอดนั้นแท้จริงแล้วเป็นผู้ร่ำรวยหรือมีสถานะทางสังคมสูงกลับทำให้คุณค่าของตัวละครได้รับการยอมรับในทันที การคลี่คลายเรื่องในลักษณะนี้จึงมีความย้อนแย้งกับคุณธรรมเรื่องการไม่ตัดสินบุคคลจากภาพลักษณ์ภายนอก เพราะท้ายที่สุดละครยังคงใช้สถานะทางชนชั้นและความร่ำรวยซึ่งเป็นลักษณะภายนอก มาเป็นตัวพิสูจน์คุณค่าของตัวละครอยู่ดี

3) การเปลี่ยนค่านิยมวัตถุสู่คุณค่าทางจิตใจ พบจำนวน 6 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 30 ของกลุ่มตัวอย่าง มีลักษณะการนำเสนอตัวละครที่ยึดติดกับเงินหรือวัตถุสิ่งของซึ่งเกิดจากความโลภ ความฟุ้งเฟ้อ หรือการเห็นแก่ตัวของตัวละคร เช่น ตัวละครนิยมซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยและหรูหรา

หรือมุ่งแสวงหาเงินและผลประโยชน์ด้วยการเอาเปรียบผู้อื่น ต่อมาเมื่อตัวละครต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ท้าทายหรือเหตุการณ์พลิกผัน จึงเริ่มตระหนักถึงคุณค่าทางจิตใจ เช่น ครอบครัว ความรัก หรือมิตรภาพ นำไปสู่การคลี่คลายเรื่องด้วยการ “กลับใจ” และปรับเปลี่ยนทัศนคติ จุดเด่นของพล็อตแบบนี้คือการเน้นพัฒนาการทางจิตใจของตัวละครและเสนอข้อคิดเรื่องการยกคุณค่าทางจิตใจให้อยู่เหนือมูลค่าของวัตถุ

4) การเสียสละเพื่อพิสูจน์คุณธรรม พบจำนวน 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 20 ของกลุ่มตัวอย่าง มีลักษณะการนำเสนอตัวละครที่ต้องเผชิญกับความยากลำบากหรือถูกกดขี่ แต่ยังไม่แสดงน้ำใจหรือเสียสละเพื่อผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน แต่โครงสร้างการเล่าเรื่องกลับทำให้ความดีมีลักษณะคล้ายการลงทุน เพราะท้ายที่สุดผู้เสียสละมักได้รับผลตอบแทนบางอย่าง ภาพของความเสียสละในละครจึงมิได้ถูกนำเสนอในฐานะคุณค่าที่มีความหมายในตัวเองอย่างสมบูรณ์ แต่ถูกผูกเข้ากับตรรกะว่า “ทำดีแล้วต้องได้รับรางวัล”

6.2 อุดมการณ์ที่ปรากฏในละครคุณธรรมของไทยที่เผยแพร่บนแพลตฟอร์ม TikTok

ผลการวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างพบว่า อุดมการณ์ทางสังคมที่ปรากฏในละครคุณธรรมไทยมีดังนี้

6.2.1 อุดมการณ์หลัก (Dominant Ideology)

1) อุดมการณ์ศักดินา จากการวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างพบว่า “อุดมการณ์ศักดินา” เป็นอุดมการณ์หลักที่ปรากฏอย่างชัดเจนและแพร่หลายในละครกลุ่มตัวอย่าง ลักษณะเด่นของอุดมการณ์นี้คือการตอกย้ำความแตกต่างทางชนชั้นผ่าน “สถานะ” และ “ฐานะ” ของตัวละคร โดยปรากฏในรูปของโครงสร้างความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้าม เช่น ชนชั้นสูง-ชนชั้นต่ำ และผู้มีอำนาจ-ผู้ไร้อำนาจ โดยเฉพาะการให้คุณค่ากับผู้มีอำนาจในฐานะผู้ผดุงความยุติธรรม

ตัวอย่างเช่น ละครเรื่องที่ 1 ซึ่ง “กอล์ฟ” เปิดเผยสถานะว่าตนเป็นขุนชายใหญ่ และใช้เงินซื้อหุ้นของบริษัททั้งหมดเพื่อปลดหนี้หน้าที่เคยกลั่นแกล้งตนให้ออกจากงาน หรือละครเรื่องที่ 3 ซึ่งตัวละครเด็กฝึกงานเปิดเผยสถานะว่าเป็นทายาทของบริษัทใหญ่ ก่อนใช้อำนาจจัดการกับผู้ที่เคยดูถูกและกดขี่ตนซึ่งเป็นการให้คุณค่ากับผู้มีอำนาจเป็นผู้ผดุงความยุติธรรม ขณะที่ละครเรื่องที่ 8 นำเสนอประธานบริษัทในฐานะผู้มีเมตตาและเป็นผู้มอบโอกาสให้แก่บุคคลที่มีสถานะต่ำกว่า แม้การกระทำของตัวละครจะถูกนำเสนอในฐานะความดีและการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส แต่ก็ยังคงยืนยันว่าการแก้ไขความอยุติธรรมต้องอาศัยบารมี ความเมตตา หรือพลังของผู้มีฐานะสูงกว่า การใช้พล็อตเรื่องในลักษณะนี้ทำหน้าที่ผลิตซ้ำความคิดแบบศักดินาที่ยังคงเชื่อมโยงอำนาจเข้ากับชนชั้นสูง และวางความไม่เท่าเทียมให้ปรากฏเสมือนเป็นระเบียบปกติภายในเรื่องผ่านแนวคิดที่ว่า “ผู้มีอำนาจเท่านั้นจึงสามารถผดุงความยุติธรรมได้”

2) อุดมการณ์ทุนนิยม ละครคุณธรรมสะท้อนอุดมการณ์ทุนนิยมได้อย่างชัดเจน โดยเสนอภาพของโลกที่เงินและทรัพย์สินเป็นสิ่งที่กำหนดคุณค่าของคน ตัวละครที่มีฐานะดีหรือ

ร่ำรวยมักเป็นฝ่ายควบคุมเกม พลิกสถานการณ์ และชนะในท้ายที่สุด สะท้อนโครงสร้างความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้ามเรื่องความรวยและความจนที่ผู้มีเงินคือมีอำนาจ ส่วนผู้ไม่มีเงินคือผู้ไร้อำนาจ

ละครหลายเรื่องมีรูปแบบการเล่าเรื่องคล้ายกัน โดยเริ่มจากตัวเอกถูกดูถูกหรือกดขี่ ก่อนจะเปิดเผยฐานะที่แท้จริง หรือใช้เงินจำนวนมากซื้อบริษัท กิจการ หรือสินค้ายิ่งใหญ่ เพื่อเอาคืน แกะแค้น หรือพิสูจน์คุณค่าของตนเอง เช่น ละครเรื่องที่ 1 เริ่มต้นด้วยพระเอกถูกหัวหน้ากดขี่และข่มเหง ก่อนจะเปิดเผยว่าตนเองเป็นเจ้าของหุ้นทั้งหมดของบริษัทและใช้อำนาจปลดหัวหน้าออกจากตำแหน่ง ขณะที่ละครเรื่องที่ 3 ตัวละครหญิงตอบโต้การดูถูกด้วยการซื้อร้านเสื้อผ้าทั้งร้านและไล่พนักงานที่เคยเหยียดหยามเธอออกจากงาน แม้ละครบางเรื่องจะนำเสนอการใช้เงินและตำแหน่งเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น เช่น ละครเรื่องที่ 5 ซึ่งประธานบริษัทใช้เงินและอำนาจแก้แค้นแทนชายชราที่ถูกพนักงานกลั่นแกล้ง แต่ก็ยังคงตอกย้ำแนวคิดที่ว่า “ผู้มีเงินคือผู้มีอำนาจในการแก้ปัญหา”

นอกจากนี้ ละครหลายเรื่องยังนำเสนอการใช้ความร่ำรวยเป็นเครื่องมือสร้างความรักหรือความสัมพันธ์ เช่น ละครเรื่องที่ 12 เรื่องที่ 13 และเรื่องที่ 17 ที่แสดงให้เห็นว่าความรักมักถูกตัดสินจากสถานะทางการเงินและงานแต่งงานถูกทำให้คล้ายธุรกรรมระหว่างครอบครัวมากกว่าจะเป็นสัญลักษณ์ของความรักที่แท้จริง แม้ละครบางเรื่อง เช่น ละครเรื่องที่ 16 จะจบลงด้วยการกลับใจของตัวละครหญิงที่เคยใช้เงินเป็นเครื่องมือควบคุมความรัก แต่เส้นเรื่องส่วนใหญ่ก็ยังคงเน้นว่าเงินเป็นปัจจัยสำคัญในการพิสูจน์คุณธรรม และเอาชนะความอยุติธรรมในสังคม

3) *อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่* อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่สะท้อนให้เห็นว่า ภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้ามระหว่างบทบาทของเพศชายกับบทบาทของเพศหญิง ผู้ชายมักถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ ในขณะที่ผู้หญิงมีหน้าที่คอยอยู่เคียงข้างและสนับสนุนผู้ชายเมื่อเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ แต่ไม่มีอำนาจเพียงพอที่จะเปลี่ยนแปลงชะตากรรมของตนเองได้โดยลำพัง ลักษณะดังกล่าวจึงสะท้อนการแบ่งบทบาทเพศในสังคมไทยซึ่งผู้ชายมักอยู่ในตำแหน่งที่มีอำนาจเหนือกว่า

ตัวอย่างเช่น ละครเรื่องที่ 6 สะท้อนอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ผ่านบทสนทนาระหว่างสามีและภรรยา โดยสามีมองว่าบทบาทของตนเองคือการทำงานนอกบ้านเพื่อหาเงินซึ่งเป็นหน้าที่ที่มีคุณค่าและเหนือกว่า และมองว่างานบ้านและงานเลี้ยงลูกของภรรยาเป็นหน้าที่ที่ไม่มีความสำคัญ ภรรยาจึงลุกขึ้นมาเรียกร้องให้สามีเห็นคุณค่าในหน้าที่งานบ้านของเธอ แต่ในท้ายที่สุดภรรยาก็ยอมรับสถานะของตนเองโดยการขอตัวกลับไปทำงานบ้านต่อ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าคุณค่าของผู้หญิงที่อยู่ในโครงสร้างนี้มักถูกกำหนดหรือรับรองโดยสังคมและผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ขณะที่ละครเรื่องที่ 17 แสดงให้เห็นบทบาทของเพศชายที่ถูกผูกไว้กับหน้าที่ของผู้นำครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อแม่ของตัวละคร “ผึ้ง” เรียกร้องสินสอดจำนวนมาก ตอกย้ำอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ในโครงสร้างครอบครัวไทยนั่นคือการกำหนดให้เพศชายต้องเป็นผู้ออก

เงินเพื่อแสดงศักยภาพทางเศรษฐกิจผ่านพิธีสินสอดให้ทำหน้าที่เป็นเครื่องยืนยันสถานะความเป็นหัวหน้าครอบครัวตามที่สังคมคาดหวัง เป็นการตอกย้ำค่านิยมที่มองว่าความเป็นชายต้องควบคู่กับ “อำนาจในการดูแลเลี้ยงดู” ซึ่งรวมถึงการรับผิดชอบค่าสินสอดทั้งหมดด้วย

4) *อุดมการณ์อำนาจนิยม* อุดมการณ์อำนาจนิยมตั้งอยู่บนความเชื่อว่าการมีผู้มีอำนาจสูงสุดเพียงบางคนหรือบางกลุ่มเป็นผู้ตัดสินใจและจัดการปัญหา คือทางออกที่ดีที่สุดของความขัดแย้ง แนวคิดดังกล่าวปรากฏอย่างชัดเจนในละครหลายเรื่องซึ่งมักนำเสนอตัวละครที่มีอำนาจเป็นผู้เข้ามาแก้ไขสถานการณ์ที่วุ่นวายหรือไม่เป็นธรรมแบบเบ็ดเสร็จ โดยไม่จำเป็นต้องเปิดพื้นที่ให้ตัวละครอื่นมีส่วนร่วม

ตัวอย่างเช่น ละครเรื่องที่ 1 “กอล์ฟ” ซึ่งเคยเป็นพนักงานที่ออกจากการกลับมาบริษัทอีกครั้งในฐานะประธานบริษัทคนใหม่และใช้อำนาจปลดหัวหน้าที่เคยกลั่นแกล้งเขาและคนรัก การกระทำดังกล่าวแสดงให้เห็นการแก้ปัญหาด้วยอำนาจโดยไม่มีการไกล่เกลี่ยหรือเปิดโอกาสให้มีการอธิบาย แต่เป็นการใช้อำนาจสั่งการอย่างเฉียบขาด เช่นเดียวกับละครเรื่องที่ 3 “แอร์” ในฐานะบอสสาว และ “กอล์ฟ” ในฐานะทายาทบริษัทใหญ่ เปิดเผยสถานะที่แท้จริงก่อนใช้อำนาจไล่หัวหน้างานที่เคยกลั่นแกล้งออกจากการ และจัดการกับสามีของหัวหน้างานคนนั้นด้วยอีกทอดหนึ่ง นอกจากนี้ละครเรื่องที่ 4 ตัวละคร “แอร์” ใช้ความร่ำรวยและสถานะทางสังคมซื้อกิจการร้านค้าก่อนที่จะไล่พนักงานที่เคยถูกเธอออกจากการงาน ขณะที่ละครเรื่องที่ 5 ตัวละคร “ชมพู” เปิดเผยว่าตนเป็นประธานบริษัทและเปิดโปงพฤติกรรมของพนักงานที่ชอบรังแกคนจน จากนั้นจึงใช้อำนาจของตนลงโทษผู้กระทำความผิดด้วยการไล่ออกทันทีโดยไม่ต้องผ่านกระบวนการพิจารณาหรือเปิดโอกาสให้บุคคลอื่นมีส่วนร่วม

แม้การใช้อำนาจนิยมในละครอาจจะมีเจตนาสื่อสารออกมาในเชิงการผดุงความยุติธรรม แต่เส้นเรื่องยังคงตอกย้ำว่า “ผู้มีอำนาจเท่านั้นจึงจะสามารถเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ได้” ด้วยเหตุนี้ความยุติธรรมในละครจึงไม่ได้เกิดจากระบบหรือกระบวนการที่เป็นธรรม หากแต่เกิดจากการที่ผู้มีอำนาจเลือกจะลงมือด้วยตนเอง

5) *อุดมการณ์บริโภคนิยม* อุดมการณ์บริโภคนิยมให้ความสำคัญกับการบริโภคสิ่งของราคาแพงหรือฟุ่มเฟือยเพื่อแสดงฐานะ สร้างภาพลักษณ์ และแสดงคุณค่าของตนในสังคม ละครหลายเรื่องมีการใช้ยี่ห้อรถหรือที่อยู่อาศัยเป็นเครื่องมือในการสร้างภาพลักษณ์และแบ่งแยกชนชั้น

หลักฐานปรากฏในละครเรื่องที่ 10 ผ่านการใช้รถยนต์หรูเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความร่ำรวยและสถานะของชนชั้นสูง ตัวละคร “แพง” ใช้รถยนต์เพียงเพื่อเป็นเครื่องมือสร้างภาพลักษณ์เพื่อให้สังคมยอมรับและเชื่อว่าตนเองมีฐานะดี ขณะเดียวกันการที่แพงพูดจาเสียสี “พลอย” ซึ่งขับรถจักรยานยนต์ได้แสดงให้เห็นว่ารถจักรยานยนต์ถูกทำให้เป็นสัญลักษณ์ของคนธรรมดาหรือผู้มีสถานะต่ำกว่าผู้ที่มียี่ห้อหรู ภาพการบริโภคสิ่งของราคาแพงจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือแสดงอำนาจเหนือผู้อื่น เช่นเดียวกับละครเรื่องที่ 17 ตัวละคร “ผึ้ง” กดดันให้แพนหนุ่ม

ซื้อคอนโดมิเนียมและจัดงานแต่งงานราคาแพง สิ่งเหล่านี้ถูกสร้างให้เป็นภาพแทนของความสำเร็จในชีวิตและการมีหน้ามีตาเป็นที่ยอมรับในสังคม พฤติกรรมของฝั่งจึงสะท้อนการให้ความสำคัญกับสถานะทางสังคมและความหรูหรา มากกว่าความรักที่แท้จริง เพื่อพิสูจน์คุณค่าของตนเองในสายตาผู้อื่น

ในภาพรวมละครที่ผลิตซ้ำอุดมการณ์บริโภคนิยม ให้ความสำคัญกับภาพลักษณ์ภายนอกและการครอบครองสินค้าราคาแพงมากกว่าคุณค่าที่อยู่ภายในของบุคคล การครอบครองสินค้าราคาแพง ความทันสมัยและภาพลักษณ์ที่หรูหรา ถูกนำเสนอให้เป็นสัญลักษณ์ของความสำเร็จ สถานะ และการได้รับการยอมรับจากสังคม

6) อุดมการณ์เงินตรานิยม อุดมการณ์เงินตรานิยมคืออุดมการณ์ที่ให้คุณค่ากับเงิน เห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ในละครคุณธรรมหลายเรื่อง เงินถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

ตัวอย่างเช่น ละครเรื่องที่ 1 ตัวละคร “ห้วนหน้า” ใช้ของขวัญราคาแพงเพื่อพยายามซื้อใจ “กอล์ฟ” และเสนอให้เขาทิ้ง “แอร์” คนรักของเขา เพื่อแลกกับความมั่นคงในการทำงาน เมื่อกอล์ฟไม่ยอมรับข้อเสนอดังกล่าว ห้วนหน้าจึงใช้เงินซื้อหอพักเพื่อขับไล่กอล์ฟและแอร์ ออกจากที่พัก แสดงให้เห็นว่าเงินสามารถใช้เป็นเครื่องมือทำลายชีวิตของผู้อื่นได้ เช่นเดียวกับละครเรื่องที่ 16 ที่แม่ของฝ่ายชายใช้เงินเพื่อจ้างให้ “ฝั่ง” เลิกยุ่งเกี่ยวกับลูกชายเป็นการใช้อำนาจเงินเพื่อกำหนดชีวิตของผู้อื่น และละครเรื่องที่ 18 ที่ชี้ให้เห็นว่าอุดมการณ์เงินตรานิยมนั้นฝังรากลึกถึงระดับครอบครัว เมื่อแม่ของ “นุ่น” มีความภูมิใจในตัวลูกและโอ้อวดกับเพื่อนบ้านด้วยจำนวนเงินที่ลูกส่งมาให้ในแต่ละเดือนโดยไม่ได้คำนึงถึงความสุขที่แท้จริงของนุ่น ความกตัญญูของลูกจึงถูกลดทอนลงเหลือเพียงมูลค่าของเงินที่ส่งให้แม่ในแต่ละเดือน

ในภาพรวมละครเหล่านี้สะท้อนว่าเงินถูกทำให้เป็นเครื่องวัดคุณค่าของบุคคล เป็นเงื่อนไขของความรัก และเป็นแหล่งที่มาของอำนาจ อุดมการณ์เงินตรานิยมจึงทำให้ความสัมพันธ์ของมนุษย์ถูกลดทอนลงเป็นความสัมพันธ์ที่สามารถประเมิน ซื้อขาย หรือต่อรองได้ด้วยเงิน

6.2.2 อุดมการณ์ทางเลือก (Alternative Ideology)

จากการศึกษาละครคุณธรรมของไทยบน TikTok พบว่ามีการปรากฏของ “อุดมการณ์ทางเลือก” ในลักษณะที่ไม่ได้ต่อต้านหรือโค่นล้มอุดมการณ์หลักโดยตรง แต่เลือกใช้วิธีกลมกลืนกับอุดมการณ์หลัก เพื่อให้เรื่องราวยังคงดำเนินไปในกรอบที่สังคมยอมรับได้ ตัวอย่างเช่น

1) อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ ละครที่นำเสนออุดมการณ์ทางเลือกในประเด็นชายเป็นใหญ่ มักสร้างให้ผู้หญิงมีพื้นที่ในการต่อรองว่าผู้หญิงมิได้มีหน้าที่เพียงสนับสนุนหรืออยู่เบื้องหลังผู้ชายเท่านั้น แต่ควรได้รับการยอมรับในฐานะผู้มีสิทธิเท่าเทียมกัน เช่นในละครเรื่องที่ 6 อุดมการณ์ทางเลือกปรากฏผ่านบทสนทนาของสามีภรรยา ที่สามีทำงานนอกบ้านมีรายได้และไม่

เห็นคุณค่าของการทำงานบ้าน เมื่อภรรยาต้องทำงานบ้านและขอให้สามีช่วยสอนการบ้านแก่ลูก แต่สามีกลับเพิกเฉย ฝ่ายภรรยาจึงเปรียบเทียบชีวิตแต่งงานว่าเหมือนกับการทำงานใน “บริษัท ครอบครัว” ที่ภรรยาต้องทำงานโดยไม่มีค่าจ้าง ไม่มีวันลา และไม่มีหลักประกันใด ๆ และสะท้อนว่าผู้หญิงในระบบชายเป็นใหญ่ต้องเสียเปรียบและถูกคาดหวังให้ยอมรับสถานะที่ด้อยกว่า แต่ในตอนท้ายเรื่องเมื่อฝ่ายภรรยาพูดจบแล้ว กลับขอตัวไปทำงานบ้านต่อ จึงอาจตีความได้ว่าแม้ละครจะเปิดพื้นที่ต่อรองคุณค่าให้กับเพศหญิงแต่สุดท้ายก็กลับไป “รวมหอม” ยอมรับต่อโครงสร้างเดิม

2) *อุดมการณ์ทุนนิยม* ละครบางเรื่องเลือกใช้วิธีประนีประนอมกับอุดมการณ์หลัก เช่น ละครเรื่องที่ 9 การกระทำของชายเร่ร่อนที่บริจาคดวงตาให้แก่หญิงสาวผู้มีพระคุณที่มีฐานะสูงกว่า แม้เนื้อเรื่องจะตั้งอยู่บนฐานความขัดแย้งเรื่องความไม่เท่าเทียมทางฐานะ แต่ก็แทรกเงื่อนไขเชิงคุณธรรมว่าการให้และการตอบแทนบุญคุณสามารถเกิดขึ้นได้แม้จะอยู่ในสถานะที่ไม่เท่าเทียมกัน เป็นการดำเนินเรื่องที่อาจเปิดให้เกิดการตีความว่า “ถึงจะจนแต่ก็ต้องตอบแทนผู้มีพระคุณ” ซึ่งเป็นการรวมหอมกับอุดมการณ์หลักในระดับหนึ่ง

6.2.3 อุดมการณ์ต่อต้าน (Oppositional Ideology)

1) *อุดมการณ์ต่อต้านศักดินา* อุดมการณ์ต่อต้านศักดินามักเน้นการต่อต้านการกระทำของชนชั้นสูงที่ใช้สถานะและอำนาจควบคุมหรือกดขี่ผู้ที่อยู่ในชนชั้นต่ำกว่า โดยตั้งอยู่บนความเชื่อว่าทุกคนควรได้รับสิทธิและความเท่าเทียมกัน ในละครเรื่องที่ 7 คุณพลอย ผู้จัดการหญิงไม่ยอมจำนนต่ออำนาจของลูกค้าโดยปฏิเสธการเซ็นสัญญากับลูกค้าที่ใช้อำนาจเหยียบย่ำศักดิ์ศรีของพนักงานในบริษัท โดยลูกค้าอ้างว่า “ลูกค้าคือพระเจ้า” เพื่อแสดงอำนาจที่เหนือกว่าตัวละครผู้จัดการจึงเลือกปฏิเสธการเซ็นสัญญาเป็นการตอบโต้การใช้อำนาจอ้างกล่าวเพื่อรักษาศักดิ์ศรีของบริษัทและพนักงานแทนที่จะยอมจำนนต่ออำนาจของลูกค้า

2) *อุดมการณ์ต่อต้านทุนนิยม* อุดมการณ์ต่อต้านทุนนิยมปรากฏผ่านการวิพากษ์การใช้เงินและทรัพย์สินเป็นเครื่องมือกำหนดคุณค่าของบุคคล ผ่านการทำให้ตัวละครที่มีเงินหรืออำนาจแต่ขาดคุณธรรมต้องพ่ายแพ้หรือต้องยอมรับในคุณค่าของตัวละครที่ยากจนกว่าแต่มีน้ำใจ

ตัวอย่างเช่น ละครเรื่องที่ 13 วิพากษ์การตัดสินคุณค่าของบุคคลจากภาพลักษณ์ภายนอกและทรัพย์สินที่ครอบครอง โดยตัวละคร “ยาหยี” มองว่าชายที่ตนออกเดทด้วยไม่ได้มีฐานะร่ำรวย เนื่องจากเขาขี่รถจักรยานยนต์ ก่อนจะทราบภายหลังว่าแท้จริงแล้วชายผู้นั้นเป็นเจ้าของบริษัทและธุรกิจขนาดใหญ่ เนื้อเรื่องจึงมุ่งชี้ให้เห็นบทเรียนของการให้ความสำคัญกับความร่ำรวย ทำให้ประเมินคุณค่าของผู้อื่นจากความร่ำรวยเป็นอันดับแรก ในทำนองเดียวกัน ละครเรื่องที่ 17 วิพากษ์การยึดติดกับความหรูหราและทรัพย์สินผ่านภาพของคอนโดมิเนียมหรูและงานแต่งงานที่อลังการ โดยตอนจบของละครเสนอว่าสิ่งเหล่านี้มิใช่หลักประกันของความสุขของครอบครัวที่แท้จริง

3) *อุดมการณ์ต่อต้านเงินตรานิยม* อุดมการณ์ต่อต้านเงินตรานิยมเน้นการวิพากษ์ความเชื่อที่ว่าเงินเป็นสิ่งกำหนดคุณค่าของคน ตัวละครที่ต่อต้านเงินตรานิยมต้องต่อสู้กับการใช้อำนาจของเงิน และท้าทายอุดมการณ์ที่ว่า “เงินคือพระเจ้า” โดยเน้นความสำคัญกับคุณค่าทางจิตใจซึ่งไม่สามารถซื้อได้ด้วยเงิน

ตัวอย่างเช่น ละครเรื่องที่ 17 วิพากษ์ความโลภที่เข้ามากำหนดความสัมพันธ์ในการแต่งงาน ตัวละคร “ผิ้ง” และแม่ของเธอเรียกร้องสินสอดและค่าใช้จ่ายในการจัดงานแต่งงานจากแฟนหนุ่มเป็นจำนวนมาก จนทำให้ความรักของทั้งสองต้องพังทลายลง ละครเปรียบเทียบให้ผู้ชมเห็นความรักครั้งใหม่ของฝ่ายชายซึ่งมีชีวิตคู่ที่มีความสุขสมหวังเพราะได้พบคู่ครองที่ไม่โลภและไม่ตัดสินความรักจากทรัพย์สินเงินทอง แต่ชีวิตคู่ของ “ผิ้ง” ไม่ประสบความสำเร็จเพราะมัวแต่ยึดติดกับเงิน เช่นเดียวกับละครเรื่องที่ 18 วิพากษ์การเปรียบเทียบฐานะทางการเงินและการวัดคุณค่าของครอบครัวด้วยจำนวนเงิน แม่ของ “นิว” แสดงความภูมิใจที่ลูกชายนำเงินเดือนก้อนแรกมาด้วยความเต็มใจ และนำเงินนั้นไปใช้อย่างเหมาะสมเพื่อต่อยอดความฝันของลูกที่ต้องการมีกิจการเป็นของตนเอง ตรงข้ามกับ “ป้าหน่อง” ป้าข้างบ้านที่ดูถูกอาชีพของนิว โอ้อวดจำนวนเงินที่ได้รับจากลูกสาวแต่ไม่ได้นำเงินไปใช้อย่างเป็นประโยชน์ บทสรุปของละครเน้นย้ำการส่งเสริมและสนับสนุนความสุขของลูก มากกว่าการวัดคุณค่าด้วยจำนวนเงินที่ได้รับจากลูก

4) *อุดมการณ์ต่อต้านวัตถุนิยม* อุดมการณ์ต่อต้านวัตถุนิยมมักวิพากษ์การบริโภควัตถุ สิ่งของราคาแพง และสินค้าฟุ่มเฟือยเพื่อแสดงสถานะทางสังคม ตัวละครที่ต่อต้านวัตถุนิยมจะแสดงให้เห็นคุณค่าของการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายและการมีความสุขกับสิ่งที่ตนมี โดยเสนอว่าความสุขที่แท้จริงไม่ได้เกิดจากการดิ้นรนแสวงหาวัตถุหรือสิ่งของราคาแพง

ในละครเรื่องที่ 10 ตัวละคร “แพน” แสดงออกถึงอุดมการณ์วัตถุนิยมผ่านการใช้รถหรูเพื่อข่ม “พลอย” ที่ขี่เพียงจักรยานยนต์ สะท้อนความคิดที่ว่าความร่ำรวยและการครอบครองสิ่งของหรูหราราคาแพงเป็นเครื่องแสดงอำนาจ อย่างไรก็ตามจุดพลิกผันของเรื่องคือการเปิดเผยว่าแท้จริงแล้ว “พลอย” เป็นเจ้าของเต็นท์รถหรู ซึ่งรวมถึงการเป็นเจ้าของที่แท้จริงของรถคันที่แพนนำมาโอ้อวดด้วย แสดงให้เห็นว่าวัตถุและสิ่งของที่บุคคลครอบครองไม่ได้เป็นตัวกำหนดคุณค่าที่แท้จริงของคน

จากการวิเคราะห์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า ละครคุณธรรมแต่ละเรื่องมิได้นำเสนออุดมการณ์เพียงชุดเดียว หากแต่อาจปรากฏอุดมการณ์หลายชุดซ้อนทับกัน ทั้งในลักษณะของอุดมการณ์หลักที่ช่วยธำรงโครงสร้างอำนาจเดิม อุดมการณ์ทางเลือกที่ต่อรองกับอุดมการณ์หลัก และอุดมการณ์ต่อต้านที่วิพากษ์หรือท้าทายอุดมการณ์หลักในบางระดับ ผู้วิจัยจึงสรุปผลการวิเคราะห์ไว้ในตารางที่ 1 ดังนี้

ตาราง 1 ตารางสรุปอุดมการณ์ในละครคุณธรรม

เรื่องที่	ผู้ผลิต	อุดมการณ์หลัก	อุดมการณ์ ทางเลือก	อุดมการณ์ ต่อต้าน
1	ช่อง A	ศักดิ์นา ทุนนิยม ชายเป็นใหญ่ อำนาจนิยม เงินตรานิยม	-	-
2	ช่อง A	อำนาจนิยม	-	-
3	ช่อง A	ศักดิ์นา ทุนนิยม อำนาจนิยม	-	-
4	ช่อง A	บริโภคนิยม อำนาจนิยม	-	-
5	ช่อง A	ศักดิ์นา ทุนนิยม อำนาจนิยม	-	ต่อต้านศักดิ์นา
6	ช่อง B	ชายเป็นใหญ่	ชายเป็นใหญ่	
7	ช่อง B	ทุนนิยม ศักดิ์นา	-	ต่อต้านทุนนิยม ต่อต้านศักดิ์นา
8	ช่อง B	ศักดิ์นา เงินตรานิยม ทุนนิยม	-	ต่อต้านศักดิ์นา ต่อต้านเงินตรานิยม ต่อต้านทุนนิยม
9	ช่อง B	ทุนนิยม	ทุนนิยม	-
10	ช่อง B	บริโภคนิยม	-	ต่อต้านวัตถุนิยม
11	ช่อง C	ศักดิ์นา	-	ต่อต้านศักดิ์นา
12	ช่อง C	ทุนนิยม เงินตรานิยม	-	ต่อต้านเงินตรานิยม
13	ช่อง C	ทุนนิยม	-	ต่อต้านทุนนิยม
14	ช่อง C	ทุนนิยม	-	-
15	ช่อง C	ศักดิ์นา ทุนนิยม เงินตรานิยม	-	-
16	ช่อง D	ทุนนิยม เงินตรานิยม	-	ต่อต้านเงินตรานิยม
17	ช่อง D	ทุนนิยม เงินตรานิยม ชายเป็นใหญ่ บริโภคนิยม	-	ต่อต้านทุนนิยม ต่อต้านเงินตรานิยม
18	ช่อง D	เงินตรานิยม	-	ต่อต้านเงินตรานิยม
19	ช่อง D	เงินตรานิยม	-	ต่อต้านทุนนิยม
20	ช่อง D	เงินตรานิยม	-	ต่อต้านเงินตรานิยม

7. อภิปรายผล

7.1 ทัศนคติการของอุดมการณ์ในละครคุณธรรมของไทยบนแพลตฟอร์ม TikTok

การวิเคราะห์อุดมการณ์ที่ปรากฏในละครคุณธรรมของไทยบนแพลตฟอร์ม TikTok ผู้วิจัยนำกรอบแนวคิดการปฏิบัติการของอุดมการณ์ (Ideological Practices) ของหลุยส์ อัลตูแซร์ มาใช้อธิบายกลไกที่ทำให้อุดมการณ์ต่าง ๆ ถูกสร้างและสืบทอดในละครคุณธรรมซึ่งชี้ให้เห็น

ว่าละครคุณธรรมใน TikTok มีลักษณะเป็น “ภาคปฏิบัติการ” (practices) ที่ทำให้อุดมการณ์ได้รับการผลิตซ้ำและธำรงรักษาไว้ในชีวิตประจำวันของผู้คนซึ่งประกอบด้วยปฏิบัติการ 4 ประการ ได้แก่ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551)

1) *การทำให้ดูราวกับเป็นธรรมชาติ (naturalisation)* ปรากฏผ่านอุดมการณ์ที่เกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมทางชนชั้น พล็อตเรื่องที่พบมากที่สุดคือ “การเปิดเผยตัวตนเพื่อแก้แค้น” เมื่อตัวละครเอกที่ถูกกดขี่สามารถใช้ “อำนาจ” (จากสถานะทางสังคม) และ “ทุน” (จากความรู้รวย) ในการแก้ปัญหาและลงโทษฝ่ายตรงข้ามได้อย่างเฉียบขาด สะท้อนอุดมการณ์ทุนนิยม ศักดินา และอำนาจนิยม แม้เรื่องจะลงท้ายด้วยชัยชนะของฝ่ายดี แต่ชัยชนะนั้นมักเกิดขึ้นหลังจากมีการเปิดเผยว่าตัวละครฝ่ายดีนั้นแท้จริงแล้วเป็นเจ้าของบริษัท ผู้มีฐานะร่ำรวย หรือผู้มีอำนาจเหนือกว่าฝ่ายตรงข้าม การคลี่คลายเช่นนี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเงิน อำนาจ และความยุติธรรมถูกนำเสนอราวกับเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ซึ่งเป็นการจัดวางความไม่เท่าเทียมให้ปรากฏเสมือนเป็นสภาวะปกติ

2) *การผสมกันระหว่างความจริงกับจินตนาการ (real-and-seemingness)* ตัวละครและเหตุการณ์ในละครคุณธรรมมักถูกนำเสนอในลักษณะที่ผสมผสานระหว่างเรื่องสมมุติกับประสบการณ์ที่ใกล้เคียงความเป็นจริงทางสังคม ตัวบทจึงทำหน้าที่ทั้งในฐานะเรื่องแต่งเพื่อความบันเทิงและภาพสะท้อนปัญหาที่ผู้ชมสามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวันซึ่งช่วยให้เนื้อหาดูสมจริง ขณะที่การสร้างเหตุการณ์พลิกผัน การเปิดเผยสถานะของตัวละคร และการลงโทษผู้กระทำผิดอย่างฉับพลัน เป็นส่วนประกอบในจินตนาการที่ทำให้บทเรียนทางคุณธรรมมีความชัดเจนและนำไปสู่การคลี่คลายความขัดแย้งอย่างสมบูรณ์ภายในตัวบท

3) *การสร้างชุดโครงสร้างความสัมพันธ์ (structuralist set of relations)* ในละครคุณธรรมส่วนใหญ่สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยการแบ่งขั้วความหมายที่แตกต่างกันผ่านความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้าม (binary oppositions) เช่นความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีอำนาจและผู้ไม่มีอำนาจ ตัวละครฝ่ายร้ายที่มีสถานะสูงจะใช้อำนาจในการควบคุมผู้ที่ด้อยกว่า แต่ในท้ายที่สุดตัวละครฝ่ายดีที่ไม่มีอำนาจก็จะสามารถพลิกสถานการณ์เปลี่ยนแปลงมาเป็นผู้มีอำนาจได้

จากพล็อตเรื่องทั้ง 4 รูปแบบที่ผู้วิจัยค้นพบต่างมีลักษณะเป็นแบบแผนซ้ำ และมักคลี่คลายความขัดแย้งด้วย “จุดหักมุม” ที่ทำให้ปัญหายืดลงอย่างฉับพลัน อย่างไรก็ตาม การให้รางวัลแก่ตัวละครฝ่ายดีในตอนจบกลับทำหน้าที่ตอกย้ำอุดมการณ์หลัก เนื่องจากละครมักเสนอว่าความเป็นธรรมจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อผู้มีอำนาจหรือผู้มีสถานะเหนือกว่าเป็นผู้เข้ามาตัดสินตัวอย่างเช่นพล็อตเรื่องที่เสนอคติว่า “อย่าตัดสินคนจากรูปลักษณ์ภายนอก” แต่ท้ายที่สุดกลับใช้การเปิดเผยว่าบุคคลที่เคยถูกดูถูกนั้นแท้จริงแล้วร่ำรวย มีตำแหน่ง หรือมีอำนาจเหนือกว่าเพื่อเป็นการพิสูจน์คุณค่าของตัวละคร หรือการที่ละครจบลงด้วยคติสอนใจเกี่ยวกับความยุติธรรมภายหลังจากที่ตัวละครฝ่ายดีได้ใช้อำนาจตอบโต้หรือลงโทษผู้กระทำผิดไปแล้วอย่างสาสม ท่าที่

ต่อต้านอุดมการณ์หลักที่ปรากฏในเรื่องจึงมิได้ทำลายโครงสร้างอำนาจเดิมอย่างแท้จริง หากแต่เป็นการประนีประนอมกับโครงสร้างดังกล่าว โดยยืนยันว่าอำนาจยังเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ トラบเท่าที่อำนาจนั้นอยู่ในมือของคนดี

4) การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ (reproduction of ideology) ละครคุณธรรมได้ทำหน้าที่ผลิตซ้ำสืบทอดและธำรงรักษาโครงสร้างอำนาจในสังคมโดยสะท้อนผ่านหลายมิติ ได้แก่ (1) อุดมการณ์ศักดินา ที่ตอกย้ำความแตกต่างทางชนชั้นและอำนาจของชาติตระกูล (2) อุดมการณ์ทุนนิยม ที่ให้คุณค่ากับความสำเร็จทางการเงิน (3) อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ ที่กำหนดบทบาทผู้ชายเป็นผู้นำ (4) อุดมการณ์อำนาจนิยม ที่ใช้อิทธิพลหรือทรัพย์สินควบคุมความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และ (5) อุดมการณ์บริโภคนิยม ที่เชื่อมโยงความสำเร็จและสถานะทางสังคมเข้ากับการบริโภคสินค้าหรูหราฟุ่มเฟือย (6) อุดมการณ์เงินตรานิยม ที่ทำให้เงินเป็นเครื่องวัดคุณค่า

ทั้งหมดนี้ทำให้ละครคุณธรรมเป็นเครื่องยืนยันและผลิตซ้ำค่านิยมหลักของสังคม แม้ละครหลายเรื่องจะเสนอเนื้อหาที่ต่อต้านอุดมการณ์หลักไปด้วยแต่ตอนจบก็มักจะคลี่คลายปัญหาด้วยอำนาจของ “ทุน” หรือ “สถานะที่เหนือกว่า” เป็นทางออกซึ่งก็เป็นการกลับไปตอกย้ำอุดมการณ์หลักนั่นเอง

7.2 ความสัมพันธ์ระหว่างพล็อตเรื่องกับอุดมการณ์

ข้อค้นพบเกี่ยวกับพล็อตเรื่องทั้ง 4 รูปแบบอาจเรียกได้ว่าเป็น “สูตรสำเร็จ” ในการดำเนินเรื่องละครคุณธรรมบนแพลตฟอร์ม TikTok ซึ่งมีความสัมพันธ์กับอุดมการณ์ที่ถูกผลิตขึ้นโดยสามารถอธิบายได้ดังนี้

ประการแรก พล็อตเรื่องแบบ การเปิดเผยตัวตนเพื่อแก้แค้น มีแนวโน้มผลิตซ้ำอุดมการณ์หลัก ได้แก่ ศักดินา อำนาจนิยม และทุนนิยม โครงสร้างการเล่าเรื่องลักษณะนี้มักยืนยันว่า “ผู้มีอำนาจหรือสถานะสูงกว่าเท่านั้น” ที่สามารถสร้างความยุติธรรมและลงโทษฝ่ายผิดได้ เมื่อตัวละครเปิดเผยตัวตนที่แท้จริงว่าเป็นผู้มีสถานะสูงกว่าผู้ที่เคยกดขี่ตนก็สามารถใช้อำนาจตอบโต้เพื่อแก้แค้นได้ ซึ่งสะท้อนการยอมรับโครงสร้างชนชั้นและการใช้อำนาจในสังคม

ประการที่สอง พล็อตเรื่องแบบ การเปิดเผยตัวตนเพื่อเปลี่ยนมุมมอง มีแนวโน้มผลิตซ้ำ อุดมการณ์ศักดินาและอุดมการณ์ทุนนิยม เนื้อหามักแสดงการต่อต้านค่านิยมวัตถุนิยมและการตัดสินคนจากภายนอก แต่ในขณะเดียวกันก็ตอกย้ำอุดมการณ์ศักดินาและการให้คุณค่ากับชนชั้นสูง เมื่อใช้การเปิดเผยว่าบุคคลที่ถูกดูถูกดูแคลนนั่นแท้จริงแล้วเป็นคนร่ำรวยหรือมีสถานะสูงมากเป็นเหตุผลให้ผู้อื่นต้องเปลี่ยนท่าที การสื่อความหมายของเรื่องจึงมิได้ปฏิเสธการแบ่งชนชั้นโดยสิ้นเชิง แต่เป็นการเตือนผู้ชมไม่ให้รับดูถูกผู้อื่นเพราะบุคคลที่ดูต่ำต้อยนั้นอาจเป็นผู้มีอำนาจซ่อนอยู่ก็ได้ ความย้อนแย้งนี้สะท้อนให้เห็นกลไกของสื่อที่ทั้งทำลายและผลิตซ้ำอุดมการณ์ทางสังคมไปพร้อมกัน

ประการที่สาม พล็อตเรื่องแบบ การเปลี่ยนค่านิยมวัตถุสู่คุณค่าทางจิตใจ เนื้อเรื่องเปิดพื้นที่ให้อุดมการณ์ทางเลือกปรากฏผ่านการยกคุณค่าของครอบครัว ความรัก มิตรภาพ และ

ความจริงใจขึ้นมาต่อรองกับเงินและวัตถุ แต่พล็อตเรื่องรูปแบบนี้มักไม่ได้ปฏิเสธระบบทุน ความร่ำรวย หรือการครอบครองทรัพย์สินโดยตรง เพียงแต่เสนอว่าไม่ควรให้เงินและวัตถุอยู่เหนือความรัก ครอบครัว หรือความสัมพันธ์ โครงสร้างเดิมจึงยังคงอยู่เช่นเดิมเพียงแต่ถูกกำกับด้วยคุณธรรมมากขึ้น แสดงให้เห็นพื้นที่ของอุดมการณ์ทางเลือกที่พยายามต่อรองกับค่านิยมกระแสหลักของสังคมบริโภค

ประการที่สี่ พล็อตเรื่องแบบ **การเสียสละเพื่อพิสูจน์คุณธรรม** มุ่งยกย่องคุณธรรมดั้งเดิม เช่น ความกตัญญู ความซื่อสัตย์ ความเมตตา และการเสียสละ โดยตัวละครที่อดทน ประพฤติดี และยึดมั่นในคุณธรรม มักได้รับรางวัล การยอมรับ หรือการเปลี่ยนแปลงชะตากรรมในท้ายที่สุด ในด้านหนึ่งพล็อตลักษณะนี้สะท้อนอุดมการณ์ต่อต้านทุนนิยมและเงินตรานิยม เนื่องจากให้คุณค่ากับความดีงามทางจิตใจเหนือเงินตรา ทรัพย์สิน และผลประโยชน์ส่วนตน อย่างไรก็ตามในอีกด้านหนึ่งกลับมีแนวโน้มผลิตซ้ำอุดมการณ์ศักดินาและอำนาจนิยม เนื่องจากความยุติธรรมนั้นมิได้เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง หรือจากพลังของตัวละครผู้เสียสละเพียงลำพัง หากแต่มักเกิดขึ้นเมื่อผู้มีสถานะหรืออำนาจเหนือกว่าเป็นผู้มองเห็นคุณธรรมของตัวละคร และเป็นผู้ให้การรับรอง มอบรางวัล หรือเปลี่ยนแปลงชะตากรรมให้ ด้วยเหตุนี้พล็อตเรื่องแบบการเสียสละเพื่อพิสูจน์คุณธรรมจึงมิได้เพียงปลูกฝังความเชื่อว่า “การเสียสละจะได้รับการตอบแทน” เท่านั้น แต่ยังจัดวางความหมายว่าความยุติธรรมยังคงต้องพึ่งพาการมองเห็นและการตัดสินใจของผู้มีอำนาจ จึงมิได้ท้าทายโครงสร้างอำนาจอย่างแท้จริง แต่กลับตอกย้ำว่า ความดีของผู้ด้อยอำนาจจะมีความหมายและได้รับการตอบแทน ก็ต่อเมื่อได้รับการรับรองจากผู้มีอำนาจเท่านั้น

การวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า พล็อตเรื่องแต่ละแบบสัมพันธ์กับการปรากฏของชุดอุดมการณ์ในลักษณะที่แตกต่างกัน พล็อตบางแบบทำหน้าที่ผลิตซ้ำอุดมการณ์หลัก ขณะที่พล็อตเรื่องบางแบบเปิดพื้นที่ให้กับอุดมการณ์ทางเลือกและอุดมการณ์ต่อต้าน อย่างไรก็ตามแม้ละครคุณธรรมบน TikTok หลายเรื่องจะสะท้อนความพยายามท้าทายระบบอำนาจ แต่ในท้ายที่สุดก็ยังคงย้อนกลับไปยืนยันโครงสร้างทางสังคมแบบเดิม แสดงให้เห็นบทบาทของละครคุณธรรมในฐานะ “พื้นที่ต่อรองทางอุดมการณ์” ที่มีทั้งการสืบทอดและการท้าทายไปพร้อมกัน สะท้อนสถานะที่เรียกว่า “การสัประยุทธ์ระหว่างอุดมการณ์” ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2551) อธิบายว่า “ไม่มีอุดมการณ์ชุดใดที่จะยึดครองพื้นที่ความคิดของคนในสังคมได้ตลอดเวลา หากแต่อุดมการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นจะต้องมีการสัประยุทธ์ระหว่างกันตลอดเวลา เพื่อพยายามสถาปนาตัวให้กลายเป็นอุดมการณ์หลักของสังคม” ดังนั้นปรากฏการณ์ของละครคุณธรรมจึงไม่เพียงสะท้อนการดำรงอยู่ของอุดมการณ์ในสังคมไทย แต่ยังชี้ให้เห็นบทบาทของสื่อดิจิทัลในฐานะพื้นที่ที่อุดมการณ์หลักและอุดมการณ์ต่อต้านดำรงอยู่ร่วมกันและแข่งขันกันเพื่อช่วงชิงความหมายในจิตใจของผู้ชม

7.3 อุดมการณ์ของละครคุณธรรมบน TikTok กับอุดมการณ์ในละครโทรทัศน์จากงานศึกษาที่ผ่านมา

การอภิปรายในส่วนนี้เป็นการนำข้อค้นพบจากการศึกษาละครคุณธรรมบน TikTok มาเปรียบเทียบกับข้อค้นพบจากงานศึกษาอุดมการณ์ในละครโทรทัศน์ที่ผ่านมา ผู้วิจัยพบจุดร่วมและความแตกต่างสำคัญดังนี้

1) **ด้านการเล่าเรื่อง** ละครโทรทัศน์ซึ่งเป็นเรื่องเล่าแบบยาวสามารถจัดสรรพื้นที่ในการพัฒนาตัวละครได้อย่างดี สามารถนำเสนอภูมิหลัง แรงจูงใจ ความสัมพันธ์ และความขัดแย้งของตัวละครอย่างต่อเนื่อง ในทางตรงกันข้าม ละครคุณธรรมบน TikTok ต้องดำเนินเรื่องภายในระยะเวลาจำกัด จึงมีแนวโน้มที่จะต้องลดทอนรายละเอียดของภูมิหลังและแรงจูงใจของตัวละคร ดังนั้นตัวละครจึงมักถูกสร้างในลักษณะ “ตัวละครสูตรสำเร็จ” (stock characters) ซึ่งเป็นตัวละครที่สามารถนำมาใช้ซ้ำได้หลายเรื่อง ผู้ชมจะคุ้นเคยกับลักษณะตัวละครที่คาดเดาได้ง่าย เช่น คนรวยผู้มีอำนาจ คนจนผู้ถูกกดขี่ หัวหน้าผู้เอาเปรียบ พนักงานผู้ถูกหลอกค้า หรือบุคคลที่ยึดติดกับเงินและวัตถุ การกำหนดลักษณะตัวละครเช่นนี้ช่วยให้ผู้ชมสามารถจำแนกฝ่ายดีและฝ่ายร้ายได้ทันที โดยไม่ต้องใช้เวลาพัฒนาหรืออธิบายตัวละครอย่างละเอียด

นอกจากนี้ลักษณะการเล่าเรื่องแบบแบ่งขั้วตัวละครและคลี่คลายความขัดแย้งอย่างรวดเร็วยังส่งผลให้ภาพตัวแทนของปัญหาความเหลื่อมล้ำและความไม่ยุติธรรมในสังคมถูกลดทอนให้กลายเป็นเพียงความขัดแย้งระหว่างคนดีกับคนเลว และจบลงด้วยการที่ผู้มีอำนาจเหนือกว่าเข้ามาลงโทษผู้กระทำผิด มากกว่าการตั้งคำถามต่ออำนาจในสังคมที่ทำให้ความไม่เท่าเทียมนั้นดำรงอยู่

ข้อจำกัดด้านเวลายังทำให้ความขัดแย้งทางคุณธรรมต้องถูกนำเสนออย่างตรงไปตรงมา ความเปลี่ยนแปลงของเนื้อเรื่องจึงมักจะไม่ได้เกิดจากกระบวนการต่อสู้ภายในจิตใจหรือพัฒนาการที่ค่อยเป็นค่อยไป แต่เกิดจากจุดหักมุมเพียงครั้งเดียว เช่น การถูกเปิดโปง การถูกลงโทษ หรือการเปิดเผยตัวตนว่ามีฐานะและอำนาจสูงกว่า ความกำกวมทางศีลธรรมของตัวละครต่าง ๆ จึงมีพื้นที่จำกัด เนื่องจากเรื่องต้องเร่งนำผู้ชมไปสู่คำตอบตัดสินว่าใครเป็นฝ่ายถูกใครเป็นฝ่ายผิด และใครสมควรได้รับรางวัลหรือการลงโทษ

2) **ด้านอุดมการณ์** ละครโทรทัศน์และละครคุณธรรมบน TikTok ต่างเป็นพื้นที่ผลิตและผลิตซ้ำอุดมการณ์หลัก เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ค่านิยมของสังคมไทยผ่านโครงเรื่องที่ผู้ชมคุ้นเคย ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ (2545) อธิบายว่า ละครโทรทัศน์ไทยเป็นพื้นที่สำคัญในการถ่ายทอดอุดมการณ์หลักของสังคม โดยเฉพาะอุดมการณ์ศักดินาทุนนิยม และชายเป็นใหญ่ ทำหน้าที่กำหนดว่าใครควรมีอำนาจ ใครควรอยู่ในสถานะใด และชีวิตที่ดีหรือความสำเร็จควรมีลักษณะเช่นไร ขณะที่แซ มังกรวงษ์ (2558) ชี้ให้เห็นว่า ละครโทรทัศน์ไทยประกอบสร้างความหมายผ่านชุดอุดมการณ์ 3 ประการที่ร้อยรัดกัน ได้แก่ “อุดมการณ์ศักดินา” ที่เน้นความแตกต่างของชาติกำเนิดและทรัพย์สินเงินทอง “อุดมการณ์ศักดา” ที่แสดงภาพลักษณ์ความมี

อำนาจเหนือกว่าผ่านตำแหน่งหน้าที่หรือฐานะทางการเงิน และ “อุดมการณ์ศักดิ์ศรี” ที่ผูกติดกับ ความดีและคุณค่าทางจิตใจ

เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับผลการวิจัยครั้งนี้พบว่า ละครคุณธรรมบน TikTok ยังคงสืบทอดอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่เคยปรากฏในละครโทรทัศน์ โดยเฉพาะอุดมการณ์ศักดิ์ศินา ทุนนิยม ชาย เป็นใหญ่ แต่เงื่อนไขของการเล่าเรื่องแบบสั้นทำให้อุดมการณ์เหล่านี้ถูกนำเสนออย่างกระชับและตรงไปตรงมามากขึ้น โดยเฉพาะการให้คุณค่ากับเงิน ฐานะ และตำแหน่งหน้าที่ ในฐานะเครื่องมือเบ็ดเสร็จของการแก้ปัญหาและผดุงความยุติธรรม

อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบของงานวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าอุดมการณ์ดังกล่าวมิได้ทำงานอย่างโดดเดี่ยว แต่หลายอุดมการณ์ดำรงอยู่ร่วมกันและทำงานเชื่อมโยงกันภายในเรื่อง โดยอุดมการณ์แต่ละชุดต่างทำหน้าที่รองรับและเสริมความชอบธรรมซึ่งกันและกัน เช่น อุดมการณ์ศักดิ์ศินากำหนดลำดับชั้นและสถานะ อุดมการณ์ทุนนิยมทำให้ทุนเป็นแหล่งกำเนิดอำนาจ ขณะที่อุดมการณ์อำนาจนิยมสร้างความชอบธรรมให้แก่การใช้อำนาจของผู้มีสถานะเหนือกว่า ดังนั้น อุดมการณ์หลายชุดจึงสามารถทำงานร่วมกันภายในพล็อตเรื่องเดียวกัน เพื่อกำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจและนำเรื่องไปสู่บทสรุปทางคุณธรรม

3) ด้านศักยภาพในการถ่ายทอดอุดมการณ์ เมื่อพิจารณาละครโทรทัศน์และละครคุณธรรมบน TikTok จะเห็นได้ว่า สื่อทั้งสองรูปแบบต่างมีศักยภาพในการถ่ายทอดอุดมการณ์ แต่ทำงานภายใต้เงื่อนไขการรับชมที่แตกต่างกัน ละครโทรทัศน์เป็นเรื่องเล่าแบบยาวที่ผู้ชมต้องติดตามอย่างต่อเนื่องตามช่วงเวลาออกอากาศ ความยาวของเนื้อหาเปิดโอกาสให้ผู้ชมสร้างความผูกพันกับตัวละคร ติดตามพัฒนาการของความขัดแย้ง และสังสมประสบการณ์ทางอารมณ์ร่วมกับเรื่องเล่า ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ (2545) อธิบายว่าละครโทรทัศน์ถ่ายทอดอุดมการณ์จากทั้งความถี่ในการเผยแพร่ ความสม่ำเสมอ และการที่ผู้ชมเข้าสู่เนื้อหาด้วยความสมัครใจภายใต้รูปแบบความบันเทิง ดังนั้นอุดมการณ์ในละครโทรทัศน์จึงมีกระบวนการถ่ายทอดด้วยการสังสมชุดความหมายต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ร่วมของผู้ชม เพื่อทำหน้าที่เป็นทั้งโลกสัญลักษณ์ พื้นที่อบรมบ่มเพาะ และสถาบันที่ผลิตและสืบทอดวัฒนธรรมในสังคมได้ (สมสุข หินวิมาน, 2561)

ในทางตรงกันข้าม อุดมการณ์ในละครคุณธรรมบน TikTok มิได้อาศัยการสร้างความผูกพันระยะยาวกับตัวละครเป็นหลัก แต่เกิดจากการทำให้บทเรียนทางคุณธรรมมีลักษณะกระชับตรงไปตรงมา และจัดวางบทสรุปอย่างชัดเจน เช่น ผู้มีเงินคือผู้มีอำนาจ คนดีต้องได้รับรางวัล หรือผู้กระทำผิดควรถูกลงโทษ เมื่อข้อสรุปในลักษณะดังกล่าวปรากฏซ้ำ ๆ อุดมการณ์บางชุดอาจค่อย ๆ กลายเป็นความหมายที่คุ้นเคย หรือถูกรับรู้ในฐานะเรื่องปกติธรรมดาได้โดยที่ไม่จำเป็นต้องตั้งคำถาม

นอกจากนี้ ลักษณะการเผยแพร่เนื้อหาของ TikTok ยังแตกต่างจากละครโทรทัศน์อย่างชัดเจน การรับชมละครโทรทัศน์ต้องอาศัยผังรายการและช่วงเวลาออกอากาศที่กำหนดไว้

ล่วงหน้า ขณะที่ TikTok ใช้อัลกอริทึมรวบรวมข้อมูลพฤติกรรมของผู้ใช้งาน ทั้งพฤติกรรมที่แสดงออกโดยตรง เช่น การกดถูกใจ การแชร์ และการติดตาม และพฤติกรรมที่เกิดขึ้นระหว่างการรับชม เช่น ระยะเวลาการรับชม การดูจนจบ การดูซ้ำ หรือการหยุดเลื่อนหน้าจอ ข้อมูลเหล่านี้จะถูกระบบแพลตฟอร์มนำมาใช้สร้างแบบจำลองความสนใจและคัดเลือกเนื้อหาที่มีแนวโน้มที่จะสอดคล้องกับพฤติกรรมของผู้ใช้แต่ละราย (วรพล มะโนสร้อย และคณะ, 2569) กลไกดังกล่าวไม่เพียงทำให้ผู้ใช้พบเห็นเนื้อหาที่ตนสนใจ แต่ยังเอื้อต่อการรับชมอย่างต่อเนื่องผ่านการจัดลำดับเนื้อหาที่ไม่อาจคาดการณ์ล่วงหน้าได้ ผู้ใช้จึงมีแนวโน้มเลื่อนดูต่อเพื่อค้นหาเนื้อหาที่ตรงกับความสนใจของตน ซึ่งอาจยืดระยะเวลาการรับชมมากกว่าสื่อที่มีลำดับและจุดสิ้นสุดที่ชัดเจน

เมื่อพิจารณาภายใต้กรอบแนวคิดเรื่องสถาบันทางอุดมการณ์ของรัฐ (ISAs) ของอัลธูซเซอร์ อาจเทียบเคียงได้ว่าอัลกอริทึมเป็นกลไกจัดระเบียบการมองเห็นเชิงอุดมการณ์รูปแบบหนึ่ง ซึ่งทำหน้าที่คัดเลือก จัดลำดับ และกำหนดระดับการมองเห็นของเนื้อหาที่ผู้ใช้พบในชีวิตประจำวัน กระบวนการนี้อาจมีส่วนทำให้พล็อต ตัวละคร และชุดคุณค่าบางประเภทปรากฏซ้ำจนกลายเป็นความหมายที่คุ้นเคย การผลิตซ้ำอุดมการณ์จึงมิได้เกิดจากเจตนาของผู้ผลิตเนื้อหาเพียงฝ่ายเดียว แต่ยังสัมพันธ์กับโครงสร้างทางเทคนิคและตรรกะทางธุรกิจของแพลตฟอร์ม ซึ่งกำหนดว่าเนื้อหาแบบใดมีโอกาสถูกมองเห็นและหมุนเวียนมากกว่าเนื้อหาแบบอื่น

8. ข้อจำกัด

1. ข้อจำกัดด้านกลุ่มตัวอย่าง การวิจัยนี้วิเคราะห์ตัวอย่างละครจำนวน 20 เรื่องจากช่อง TikTok 4 ช่อง ซึ่งแม้จะสะท้อนแนวโน้มของอุดมการณ์ แต่ผลการวิจัยอาจไม่สามารถสรุปครอบคลุมไปถึงละครคุณธรรมจากช่องอื่น ๆ ที่อาจมีลักษณะเฉพาะแตกต่างออกไปได้ทั้งหมด
2. ข้อจำกัดด้านขอบเขตการวิจัย การศึกษานี้เป็นการวิเคราะห์ตัวบท ซึ่งมุ่งเน้นการถอดรหัสความหมายที่ถูกประกอบสร้างขึ้นในเนื้อหา ไม่สามารถสรุปได้ว่าผู้ชมจะตีความหรือได้รับผลกระทบจากอุดมการณ์เหล่านั้นตามที่ผู้วิจัยวิเคราะห์ไว้ กระบวนการถอดรหัสของผู้ชม โครงสร้างอัลกอริทึมหรือเศรษฐกิจของแพลตฟอร์ม อยู่นอกเหนือขอบเขตของงานวิจัยนี้
3. ข้อค้นพบเป็นผลจากการวิเคราะห์ในกรอบวิพากษ์ ซึ่งมุ่งเน้นด้านโครงสร้างอำนาจและอุดมการณ์ จึงอาจไม่ได้ครอบคลุมทุกมิติคุณค่าของละครคุณธรรม

9. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ศึกษาผู้ชมละครคุณธรรมบนแพลตฟอร์ม TikTok โดยมุ่งวิเคราะห์กระบวนการรับรู้ การตีความ และการต่อรองความหมายของผู้ชมที่มีภูมิหลังแตกต่างกัน เพื่อพิจารณาว่าผู้ชมยอมรับ ต่อรอง หรือต่อต้านอุดมการณ์ที่นำเสนอผ่านละครในลักษณะใด รวมทั้งศึกษาว่าปัจจัย

ด้านเพศ อายุ ชนชั้น ประสพการณ์ และบริบททางสังคมมีส่วนกำหนดการตีความดังกล่าวอย่างไร

10. สรุปผล

ผลการศึกษาสะท้อนว่า ละครคุณธรรมมีได้ดำรงอยู่ในฐานะสื่อบันเทิงเพียงอย่างเดียว แต่ยังทำหน้าที่เป็น “ภาคปฏิบัติการทางอุดมการณ์” ตามกรอบแนวคิดของอัลธัซเซอร์ โดยทำให้ค่านิยมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจบางประการปรากฏชัด ๆ แม้ตัวบทบางเรื่องจะนำเสนอเนื้อหาที่วิพากษ์หรือท้าทายอุดมการณ์กระแสหลัก แต่การคลี่คลายความขัดแย้งส่วนใหญ่มักย้อนกลับไปพึ่งพาเงินตรา สถานะ และอำนาจ ส่งผลให้อุดมการณ์หลักยังคงมีพลังเหนือกว่าอุดมการณ์ทางเลือกและอุดมการณ์ต่อต้าน

ในภาพรวม การวิเคราะห์ตัวบทนำไปสู่ข้อสรุปได้ว่าสื่อใหม่ยังคงผลิตซ้ำอำนาจเดิม กล่าวคือ แม้เทคโนโลยีดิจิทัลจะทำให้รูปแบบความบันเทิงมีความสั้น กระชับ และเข้าถึงได้ง่ายขึ้น แต่แก่นกลางของเรื่องเล่ายังคงยึดโยงกับโครงสร้างอำนาจที่ฝังรากอยู่ในสังคมไทย ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงของช่องทางการสื่อสารจึงมิได้ทำให้โครงสร้างทางความคิดและความสัมพันธ์เชิงอำนาจเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยโดยอัตโนมัติ

ข้อค้นพบสำคัญประการหนึ่งคือ “ความย้อนแย้ง” ซึ่งได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในสูตรสำเร็จของละครคุณธรรม แม้ตัวบทจะมุ่งเสนอแง่คิดด้านความดี แต่กลับใช้ตรรกะของอำนาจและเงินตราเป็นเครื่องมือหลักในการผดุงความยุติธรรม ตัวละครฝ่ายดีจึงมักได้รับชัยชนะเมื่อมีการเปิดเผยว่าตนมีสถานะเหนือกว่าฝ่ายตรงข้าม ดังนั้น ความดีในละครจึงมิได้ทำงานอย่างเป็นอิสระ แต่ต้องอาศัยโครงสร้างอำนาจเข้ามารองรับให้เกิดผลลัพธ์ ความย้อนแย้งจึงเป็นกลไกสำคัญของสูตรการเล่าเรื่องที่ทำให้ข้อสรุปทางคุณธรรมดำรงอยู่ควบคู่กับการคงอยู่ของโครงสร้างอำนาจแบบเดิม

ภายใต้บริบทที่อัลกอริทึมของแพลตฟอร์มทำหน้าที่คัดเลือก จัดลำดับ และผลักดันเนื้อหาเพื่อดึงดูดความสนใจและสร้างความพึงพอใจแก่ผู้ชม ผู้บริโภคสื่อจึงเผชิญความท้าทายในการรู้เท่าทันอุดมการณ์ที่แฝงมากับเนื้อหาซึ่งถูกนำเสนอในรูปแบบของเรื่องเล่าคุณธรรมความดี ด้วยเหตุนี้ละครคุณธรรมบน TikTok จึงมิได้เป็นเพียงสื่อบันเทิง หากแต่เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่อุดมการณ์หลายชุดดำรงอยู่ร่วมกัน มีการต่อรอง แข่งขัน และช่วงชิงความหมายอย่างต่อเนื่องในสังคมดิจิทัลร่วมสมัย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2551). *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. ภาพพิมพ์.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2545). *เมื่อสื่อส่องและสร้างวัฒนธรรม*. โรงพิมพ์ศาลาแดง.
- ขจิตขวัณ กิจวิสาละ. (2564). ศาสตร์การเล่าเรื่องในสื่อสารศึกษา. *วารสารศาสตร์*, 14(3), 9–85.
<https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jcmag/article/view/250754>
- แข มังกรวงษ์. (2558). ศักดา ศักดินา ศักดิ์ศรี: ภาพลักษณ์ของอุดมการณ์หลักในละครโทรทัศน์ไทย. *วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล.*, 21(2), 145–160.
<https://so04.tci-thaijo.org/index.php/archkmitl/article/view/47517>
- ณัทย์ ใจดี และรัตนวดี เศรษฐจิตร. (2566). ปรากฏการณ์ละครโทรทัศน์ในสังคมไทยสู่ละครคุณธรรมผ่านแพลตฟอร์ม TikTok. *วารสาร Media and Communication Inquiry*, 5(2), 34–59.
- ณัทย์ ใจดี และอาทิตยา ทรัพย์สินวิวัฒน์. (2568). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติการเลือกรับชมละครคุณธรรมผ่านแพลตฟอร์ม TikTok ของ Generation Y ในเขตกรุงเทพมหานคร. *วารสารการสื่อสารและการจัดการ นิด้า*, 11(1), 21–38.
- ธีรพล บัวกระโทก. (2567). จาก Micro-Dramas ถึง “ละครคุณธรรม”: ส่องทิศทางอุตสาหกรรมละครสั้นกับคติสอนใจแบบไทย ๆ. Creative Thailand.
https://www.creativethailand.org/article-read?article_id=34609
- พิมพ์ร สุนทรวิริยกุล. (2551). *กระบวนการประกอบสร้างอุดมการณ์ในละครโทรทัศน์ไทยในช่วงภาวะวิกฤตทางการเมือง* [วิทยานิพนธ์นิตยทศศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. คลังปัญญาจุฬาฯ. <https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.2008.465>
- วรพล มะโนสร้อย และคณะ. (2569). *อัลกอริทึม TikTok ในฐานะนวัตกรรมการสื่อสารทางสังคม: การวิเคราะห์กลไกทางจิตวิทยาและผลกระทบผ่านกรณีศึกษาเชิงลึก*. *วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม*, 14(1), 121–127. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jcosci/article/view/286963>
- สปริงนิวส์. (2567). *เปิดสถิติปี 2024 ประเทศไทยมีคนใช้ TikTok มากที่สุด คนไทยฉ่ำติดที่ 9*.
<https://www.springnews.co.th/digital-business/digital-marketing/848802>
- สมสุข หินวิมาน. (2558). *อ่านทีวี: การเมืองวัฒนธรรมในจอโทรทัศน์*. พารากราฟ.
- สมสุข หินวิมาน. (2561). *คน...ระคน...ละคร: รวมบทวิจารณ์ว่าด้วยคน ความคิด และวัฒนธรรมในละครโทรทัศน์*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- 69 วารสารนิตยทศศาสตรและนวัตกรรมการจัดการ นิด้า ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2569)

สุรางค์ จันทวานิช. (2557). *ทฤษฎีสังคมวิทยา*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Kemp, S. (2024, February 23). *Digital 2024: Thailand*. DataReportal.

<https://datareportal.com/reports/digital-2024-thailand>